

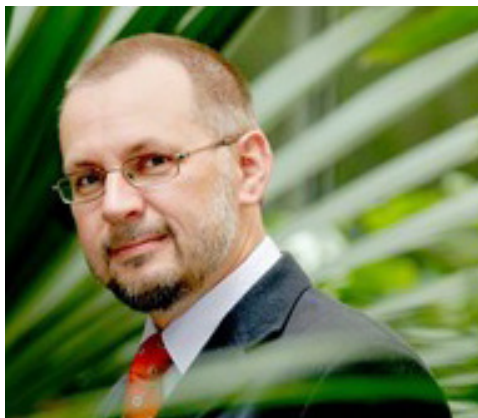
Fórum

ochrany přírody

- / DRUHOVÁ OCHRANA
- / VIZE OCHRANY PŘÍRODY
- / FRAGMENTACE TOKŮ

01
2015

Vážení čtenáři,

Fórum ochrany přírody si dalo do vínku diskuzi. Články tohoto čísla tedy přinášejí názory, se kterými mnohý skalní ochranář či biolog nebo ekolog třeba nebude souhlasit, dokonce ho pobouří. Ale bez nových vizí, odlišných názorů a někdy i dobře míněné provokace není pokrok. Co se zdálo odzkoušené, dobré a pokrokové před dvaceti lety, může být dnes kamenné a zastaralé.

Toto číslo přináší návrh konkrétnější vize ochrany přírody, polemizuje s dosavadním pojetím druhové ochrany a přichází s jiným, hledá odpovědi, jak na to nově ve volné krajině i v územní ochraně a pokouší se také „dobít“ argumentační zásobník – nejen v oblasti pojmů, ale i jejich obsahu. Je to zajímavé čtení a dokazuje, že v naší společnosti v oblasti ochrany a managementu přírody cosi nového „kvasí“. Nechte se vyprovokovat nejen k zamyšlení, ale i k reakci. Máte jiný názor? Dejte nám vědět. Byli byste ještě radikálnější? Napište nám do Fóra. Nebo se rovnou přihlaste k účasti na diskuzích Fórem organizovaných. Jeho název sám dostatečně naznačuje, že diskuse a volná výměna názorů je jeho cílem. Více energie a nápadů k lepším výsledkům našeho snažení a širší pochopení a podpora veřejnosti by pak mohly být kýmž výsledkem.

Ladislav Miko

pověřený generální ředitel ochrany zdraví a bezpečnosti potravin Evropské komise

Plná verze textu je [zde](#)

OBSAH

// EDITORIAL

Ladislav Miko

2

// AKTUALITY A ZAJÍMAVOSTI

Fórum se podílí na jedinečné kampani Jan Dušek

3

TED talks - šíření myšlenek nejen o přírodě Simona Poláková

3

Kontrola účelnosti evropských směrnic Jan Dušek

4

Jak pečujeme o světové přírodní dědictví UNESCO? Michael Hošek

4

Genetická banka živočichů – pomoc druhové ochraně Barbora Zemanová

5

Ochrana bezobratlých a nové Agroenvironmentální opatření Václav John

5

Luční hospodářský plán (LuHoP) - nový online nástroj ochrany přírody
Záboj Hrázský

6

TESSA - metodika rychlého vyhodnocení ekosystémových služeb
Simona Poláková

6

// VÝSTUPY ZE SETKÁNÍ FÓRA

Pečovat o živé místo pod sluncem aneb spíše pomáhat než chránit

Jan Dušek

7

Druhová ochrana potřebuje změnu

Michael Hošek, Jan Dušek

9

// ANALÝZY A KOMENTÁŘE

Máme vizi ochrany přírody? David Storch

12

Ochrana versus ochrana aneb proč je (také) dobré rozumět cizím jazykům Petr Roth

15

Stanovisko k plánované výstavbě vodního koridoru Dunaj-Odra-Labe

18

Volná krajina a voda – synergie retenčních opatření se zájmy ochrany přírody David Pithart

20

Kudy vede cesta? Zamyšlení nad fragmentací našich řek Petr Birklen

24

„Key Biodiversity Areas“ – císařovy nové šaty? Michael Hošek

28

Českosaské Švýcarsko na seznam přírodního dědictví UNESCO?
Handrij Härtel

31

Nezneužívejme broukoviště proti broukům!

33

// ROZHOVOR

Pokud stát něco chce, měl by to umět podpořit

Jiřina Bulisová, Michael Hošek, rozhovor s Rut Bizkovou

35

Foto z titulní strany:

Tesařík alpský je příkladem druhu, kterému ochrana založená pouze na restrikcích nepomůže. Foto Zdeněk Hromádka

Fórum ochrany přírody 1/2015 ● ročník 2 ● vychází elektronicky 4x ročně ●
zdarma ● vydává Fórum ochrany přírody, Slezská 125, 130 00 Praha 3 ●
IČO 227 19 466 ● redaktorka Markéta Dušková ● grafický návrh a úprava
Edita Hruběšová ● redakční rada Alena Bauerová, Petr Birklen, Jan Dušek,
Michael Hošek, Simona Poláková, Tomáš Rothrockl, Petr Roth a David Storch ●
kontakt: forumochranyprirody@email.cz, +420 604 503 856 ●
ISSN 2336-5056 ● číslo vychází 26. 1. 2015.

Podpořeno grantem z Islandu, Lichtenštejska a Norska
v rámci projektu “Příroda, koho to zajímá”
(reg. č. EHP-CZ02-OV-1-016-01-2014).

FÓRUM SE PODÍLÍ NA JEDINEČNÉ KAMPANI

Fórum ochrany přírody zahajuje práce na unikátní masivní kampani směřované na zvýšení povědomí veřejnosti o přírodě a její ochraně. Projekt vede spolek Beleco a partnery jsou vedle Fóra ochrany přírody také produkční společnost Radima Procházky a norská organizace GRID Arendal, která poskytne odborníky se zkušenostmi s komunikací s veřejností z celé Evropy.

Projekt „Příroda, koho to zajímá?“ se zaměřuje jak na širokou veřejnost a její vnímání hodnoty přírody a ekologických vazeb, tak na ochranáře a jejich vzdělávání. Celá kampaň vyvrcholí premiérou celovečerního dokumentu. Tomuto finále ale bude předcházet řada akcí, mezi něž budou patřit fotografické a video soutěže, exkurze nebo umělecké workshopy. Projektový tým vytvoří vzdělávací videa vysvětlující různé jevy v přírodě i praktické návody, jak aktivně přírodě ve svém okolí pomoci. Intenzivní komunikace bude probíhat skrze on-line kampaň a sociální média.

Vzdělávací část projektu bude rozvíjet informační a diskusní platformu Fóra ochrany přírody. Poslouží nám zejména k doplňování dat použitelných pro veřej-

Foto Marián Polák

nou správu a také ostatní profesionální i amatérské ochranáře. Podpora bude směřovat především na vydávání tohoto časopisu, vznik nových webinářů, setkání FOP a internetovou platformu www.forumochranyprirody.cz. Poskytování aktuálních poznatků a příkladů z praxe společně s rozprávkou diskuzí poslouží k posílení přenosu informací pro účinnou ochranu přírody. Obdobný zdroj informací dostupných v českém jazyce ani prostor k otevřené odborné diskusi

v rámci oboru ochrany přírody v ČR není. Kampaň bude podpořena grantem z Islandu, Lichtenštejnska a Norska. O jejím průběhu budeme čtenáře v dalších číslech časopisu informovat.

Jan Dušek

TED TALKS - ŠÍŘENÍ MYŠLENEK NEJEN O PŘÍRODĚ

Za třemi písmeny TED se skrývá iniciativa „Technology, Entertainment and Design“. Snaží se zachytit „myšlenky, které stojí za rozšíření“. Mechanismus je jednoduchý – v přednášce kratší než 20 minut (jen výjimečně osobnosti dostanou více času) mohou známé i neznámé osobnosti, vědci, učitelé, umělci, politici, filosofové či podnikatelé sdělit a obhájit svou myšlenku. Vystoupení je zaznamenáno na video a je volně k dispozici na www.ted.com.

Postupem času se k němu vytvářejí titulky v mnoha jazycích.

První konference TED byla uspořádána v roce 1984 v Monterey. Od té doby byla uspořádána ve více než 100 jazycích světa, a to jak pod původním tvůrčím týmem (TED Global), tak i jako nezávislé akce dodržující kodex iniciativy TED. Tyto akce byly uspořádány i v České republice – např. v Praze, Hradci Králové, Brně a Kroměříži. Pravidla jsou celkem jedno-

duchá – časový harmonogram, vědecká fakta musí být podložena peer-reviewed studii, příliš subjektivně zbarvené přednášky jsou vyřazeny z publikování na webu.

Na webu jsou už v současnosti milióny přednášek. Mimo ně jsou zde i krátká animovaná videa TEDEd, která vycházejí z některých přednášek a mají za úkol vzdělávat (dle hesla lekce, které stojí za sdílení). V současnosti se rozvíjí i nový modul TED Book, ve kterém si můžete koupit knihy (ty jediné nejsou zdarma), které rozvíjejí myšlenky některých přednášek. Kromě toho si zde můžete přečíst blogy různých osobností a v modulu TED Studies se vzdělat ve vybraném tématu, a to pomocí přednášek i esejí (např. o evoluci a co člověk dělá člověkem).

Simona Poláková

Přednášky mohou být jakékoliv, např.

- **vědecké** – o [hovniválech](#)
- **aktivistické** – [proč a jak chránit lesy](#)
- **dechberoucí** – jak se [fotí](#) a [natáčí](#) příroda
- **inspirující** – [jak začíná hnutí a změna](#)
- **hlavu otevírající** – [proč každé město potřebuje včely](#)
- **překvapující** – [co nás mohou mravenci naučit o internetu](#)

KONTROLA ÚČELNOSTI EVROPSKÝCH SMĚRNIC

Evropská komise zahájila v roce 2013 program REFIT pro účelnost a účinnost právních předpisů EU. Deklarovaným cílem je zjednodušení těchto předpisů a snížení nákladů na jejich provádění s vidinou hospodářského růstu a vytváření pracovních míst. Je realizováno více než 100 iniciativ, mezi které patří např. zjednodušování daňových předpisů, hodnocení obecného potravinového práva a základů evropského komunitárního práva na úseku ochrany přírody.

Za tímto účelem probíhá kontrola účelnosti (tzv. Fitness Check) směrnice o ptácích a směrnice o stanovištích. Výsledky kontroly mají sloužit jako podklad pro vyhodnocení kvality politiky EU

a navazující úpravu směrnic, které mimo jiné představují právní rámec soustavy Natura 2000. Hodnocena bude účinnost, účelnost, soudržnost, relevance a přidaná hodnota na úrovni EU.

Kontrola má být založena na diskusi se zástupci různých zájmových skupin ve všech členských státech EU, která probíhá od ledna 2015. Na jaře má být zahájeno veřejné připomínkování průběžných výsledků, které budou po úpravách představeny v září na celoevropské konferenci.

Evropské nevládní organizace varují před zneužitím výsledků kontroly účelnosti pro oslabení právních nástrojů ochrany přírody, za které na evropské úrovni

dlouhodobě bojují lobbistické skupiny. Podle české Koalice NNO pro Naturu 2000 není hlavní problém ve znění směrnic, ale v tom, že dosud nebyly naplněny. K tomu svou málo důraznou kontrolou přispěla i samotná Evropská komise. Příroda nezná hranice, a proto její ochrana potřebuje kvalitní rámec přesahující limity legislativy jednotlivých států.

Oficiální informace Evropské komise naleznete [zde](#).

Jan Dušek

JAK PEČUJEME O SVĚTOVÉ PŘÍRODNÍ DĚDICTVÍ UNESCO?

Od roku 1972 začala být naplňována Úmluva o ochraně světového kulturního a přírodního dědictví, na základě které se celosvětově vymezují lokality kulturního, přírodního nebo smíšeného, tj. kulturního i přírodního dědictví (u nás známých spíše pod názvem „lokality UNESCO“). V našich podmínkách jsou známy lokality kulturního dědictví, kterých je v České republice na seznam UNESCO zařazeno dvanáct (celosvětově 779), ale ani jedna smíšená či přírodní.

Na seznam je z celého světa zařazeno 228 lokalit přírodního dědictví, reprezentujících přírodní hodnoty mimořádného významu. Na rozdíl od památek kulturního dědictví, které jsou již dlouho z hlediska svého stavu hodnoceny a v případě nevratného poškození i vyřazeny ze seznamu (např. dobře známá kauza Drážďan), u lokalit přírodního dědictví doposud taková zpětná vazba chyběla. To se změnilo zveřejněním „IUCN World Heritage Outlook 2014“. IUCN (Světový svaz ochrany přírody) vydal tento přehled jako expertní instituce, která pro UNESCO přírodní dědictví hodnotí a případně doporučuje k zařazení. Nejedná se pouze o tištěnou a elektronickou publikaci (ke stažení [zde](#)), ale především o internetový portál na adrese www.worldheritageoutlook.iucn.org/. Zde naleznete jak metodiku hodnocení, tak i jeho výsledek a další informace ke každé lokalitě. Záměrem není jen iden-

The screenshot shows the IUCN World Heritage Outlook website. At the top, there's a header with the IUCN logo and the text "World Heritage Outlook Conserving our natural wonders". Below the header is a navigation menu with tabs for Home, ABOUT, SITES, NEWS, RESOURCES, and PARTNERS. The main content area features a world map with numerous colored dots representing heritage sites. To the right of the map is a sidebar titled "Explore Natural Sites" with an "Advanced search" field and a "View by rating" section. The "View by rating" section lists categories: "See all (228)", "Good", "Good with some concerns", "Significant concern", "Data deficient", and "Coming soon". Below the map and sidebar are three featured articles: "Global Outlook report launched" with a photo of a jaguar, "Photo gallery" with a photo of a person in a snowy mountain landscape, and "Leave your mark" with a photo of a natural site.

Portál světového přírodního dědictví v sobě kombinuje jak interaktivní mapu, tak informace ke každé lokalitě. Zde je např. názorně vidět, že lokality v ohrožení se v Evropě nacházejí především v oblasti Středomoří.

tifikovat největší problémy jak na úrovni lokalit, tak obecně, ale hodnotit v čase všechny lokality. To umožní sledování změn jejich stavu i rozpoznání těch, o které je pečováno dobře.

Globálně je hodnoceno ve stavu dobrém 21 % lokalit, ve stavu dobrém s výhradami 42 %, v ohrožení 29 % a ve stavu kritickém 8 % lokalit. Obecně je největším problémem nedostatečná legislativní ochrana, na druhém místě nedostatečná

péče a na třetím nedostatečné financování. V Evropě je situace příznivější. Z 51 lokalit jich je v dobrém stavu 37 %, v dobrém s výhradami 33 %, a v ohrožení 30 %. Žádná se nenachází ve stavu kritickém. Ohrožení zde vyplývá především z turismu a znečištění vody.

Michael Hošek

GENETICKÁ BANKA ŽIVOČICHŮ – POMOC DRUHOVÉ OCHRANĚ

Pracovníci Ústavu biologie obratlovců AV ČR, v. v. i. (ÚBO) spolu s kolegy z Přírodovědecké fakulty UK v Praze pracují na vytvoření genetické banky živočichů České republiky. Jejich cílem je shromažďovat dostupné vzorky tkání volně žijících obratlovců naší fauny tak, aby mohly být později využity pro genetické analýzy, zejména pro ochrannýskogenetické studie. Vzorky by měly v budoucnu sloužit například k posouzení aktuálního stavu potřebné genetické diverzity populací (ohrožených) druhů, migrace a propojenosti populací či určení lokálních adaptací. Primárním cílem je zároveň zajistit, aby byla sbírka trvale udržována a umožňovala tak monitoring změn genetické diverzity v čase. Stane-li se tak například některý druh ohroženým kdykoliv v budoucnu, mohlo by být pomocí historických vzorků z banky zmapováno, kdy a v jaké souvislosti došlo k úbytku genetické diverzity v populacích daného druhu, a určeno jak upravit management v souvislosti s odhadnutou příčinou jeho ohrožení. Vzorky by však byly k dispozici i pro jakýkoliv další genetický výzkum. V řadě případů by tak již nemusel být prvním krokem výzkumu terénní odchyt živočichů a odběr

vzorků z živých jedinců, ale mohly by být efektivně využity vzorky shromážděné v bance. To může výzkum značně urychlit a napomoci tak včasné aplikaci ochranných opatření. Hlavní výhodou banky je ale právě zajištění časové kontinuity. V současné době obvykle nemáme možnost podívat se zpět na to, jak vypadaly populace živočichů v minulosti. Toho lze docílit jen na základě dlouhodobého „biobankingu“.

Na základě spolupráce s pracovníky ochrany přírody, muzeí, veterinárních ordinací, mysliveckých spolků zoologických zahrad a dalších, jež se při své práci dostávají do kontaktu s uhynulými jedinci naší obratlovcí fauny, bychom rádi vytvořili síť příspěvatelských organizací. Ta by měla pokrýt území celé ČR a zabezpečit přísun vzorků širokého spektra druhů. Vzorky tkání budou odebírány do zkumavek s 96% etanolem a dlouhodobě budou skladovány v hlubokomrazících boxech banky. Do široce přístupné databáze banky bychom však rádi zařadili všechny dostupné genetické vzorky (např. i lokální kolekce ze skončených vědeckých projektů nebo vzorky skladované v muzeích). Takovéto vzorky mohou zůstat uskladněny na původních místech.

Ke každé položce banky je nutno zaznamenat informaci o druhu živočicha a místě, datu a autorovi nálezu. Ceněné budou také další informace (pohlaví, odhadovaný věk, fotografická dokumentace apod.).

Prosíme všechny pracovníky ochotné ke spolupráci, aby nás kontaktovali. Poskytneme jim potřebné zkumavky pro odběr tkání a etanol a zodpovíme jakékoliv dotazy. Plánujeme také prezentovat cíle genetické banky a způsob jejího fungování na Zoologických dnech 2015 (12.-13. února v Brně) a na seminářích pro odbornou veřejnost, které budeme pořádat v březnu a v červnu 2015.

Projekt genetické banky je jako součást projektu *BIOM: Vzdělávací centrum pro biodiverzitu – Mohelský mlýn* finančně podporován EHP fondy 2009 - 2014 (reg. č. projektu: EHP-CZ02-OV-1-025-2015) a Krajem Vysočina.

Kontaktní osoba: Barbora Zemanová, email: barca_zemanova@centrum.cz. Více informací naleznete na vznikajících webových stránkách www.biom.ivb.cz.

Barbora Zemanová

OCHRANA BEZOBRTLÝCH A NOVÉ AGROENVIRONMENTÁLNÍ OPATŘENÍ

Nastavení Agroenvironmentálních opatření (AEO) v letech 2007-2013 se stalo vícekrát terčem oprávněné kritiky ze strany entomologů – příliš uniformní management seče způsobil velké problémy v ochraně přírody. Při přípravě a připomínkách nových AEO na roky 2014-2020 byla proto patrná snaha o zlepšení, bohužel ne vše se podařilo zcela prosadit.

Úspěchem je požadavek na ponechání neposečených částí na loukách. Právě absence tohoto opatření způsobila při minulých AEO problémy, kompletní posečení ploch působilo totiž na ohrožené i běžné druhy hmyzu doslova genocidně. Pro dodržení podmínek je třeba ponechání 3-10 % lokality neposečené. Z nepochopitelných důvodů je ale toto v nových AEO požadováno jen u půdních bloků s rozlohou až nad 12 ha (v původním návrhu MZe bylo dokonce nad 20 ha). Z několika uvažovaných dotačních titulů

tykajících se hmyzu se nakonec podařilo prosadit vytvoření dotačního titulu „Ochrana modrásků“ – titul lze uplatnit na lokalitách s prokázaným výskytem modráska bahenního (*Maculinea nausitrus*), očkovaného (*M. telejus*) nebo černoskvrnného (*M. arion*). Nastavení to-

Pro modrásky je důležitý dobře nastavený luční management. Foto Václav John

hoto titulu ukládá nutnost seče v termínu do 10. června, případně druhé seče v období mezi 1. a 30. zářím, z důvodu ochrany vývojových stádií ohrožených modrásků. Vytvoření tohoto titulu je jednoznačným přínosem pro ochranu přírody, protože titul chrání i další vážně ohrožené druhy bezobratlých se stejnými stanovištními nároky. Problémem je ale skutečnost, že na půdních blocích s výskytem cílových druhů, které leží mimo zvláště chráněná území, neexistuje pro zemědělce povinnost přijmout právě tento titul, pokud se rozhodnou jen pro titul základní.

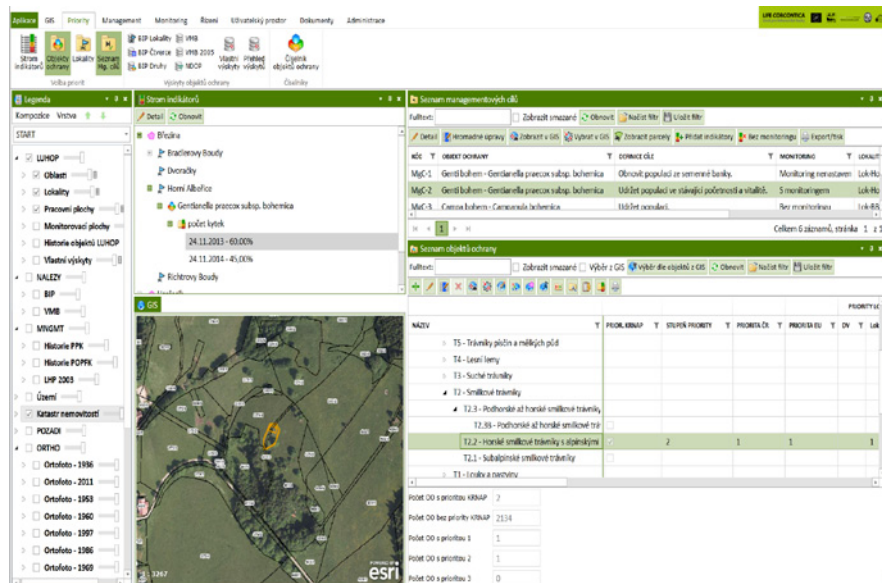
Nastavení nových AEO je z hlediska ochrany hmyzu krokem správným směrem, k dokonalosti ale chybí ještě mnoho. Je zcela nevhodné omezovat požadavek na neposečené plochy pouze na půdní bloky s velikostí nad 12 ha, adekvátní ochranu by si jistě zasloužily i menší lokality.

Václav John

LUČNÍ HOSPODÁŘSKÝ PLÁN (LUHOP) - NOVÝ ONLINE NÁSTROJ OCHRANY PŘÍRODY

Likvidují kolegové ochranáři neúmyslně refugium Vašeho oblíbeného předmětu zájmu? Přebíráte agendu po kolegovi a tiše se divíte, kolik názvů vymyslel pro lokalitu a jak pečlivě ukryl dokumentaci managementu? Hledíte do monitoru častěji než do krajiny? Pokud ano a chcete to zkusit jinak, pak Vás zajímá, jak řeší integraci nálezových, územně správních a managementových dat Správa KR

biotopů a systematického botanického inventarizačního průzkumu Správy KR-NAP na pozadí ortofot jsou děleny dle parcel či půdních bloků. Získáme tak pracovní plochy, pro které se tvoří managementové plány pro prioritní lokality. V seznamu objektů ochrany (druhy, biotopy a vlastní nálezová data) nastavíme priority (EU, ČR, KRNAP i lokální) a podle nich stanovíme cíl a vybereme opatření

a DAPHNE v projektu LIFE CORCONTICA. Evidence pravidelných i speciálních opatření pro více než 500 ha luk v průběhu pěti let, si žádá online řešení. Databáze nálezů z NDOP, vrstvy mapování

z ceníku, který lze doplňovat. Pro definovaný managementový cíl můžeme založit monitorovací plochy a sledovat výsledky hospodaření v kontextu lokálně definovaných prahových hodnot. Populace se

zmenšuje? Systém vyzve Vás i kolegy k revizi managementového plánu. Populace je již stabilizovaná? Systém upozorní, abyste se zamysleli, kam přeměrovat priority financování. Potřebné smlouvy, dohody, protokoly a podklady k fakturaci generuje systém na základě uživatelských šablon. Rozpočet projektů můžeme ses-tavit a zkontrolovat ve fázi plánování i realizace. Systém auditů umožňuje sumarizovat nálezová, managementová i ekonomická data do uživatelských analýz dle vybraného území. Mapy dodá Arc-GIS server, data objektově-relační data-bázový systém PostgreSQL a Vám stačí prohlížeč internetových stránek, aplikační platforma Silverlight a připojení k internetu. V budoucnu plánujeme napojit další mapové podklady, až budou přístupné jako serverové služby online, a sníme o mobilním řešení s asistencí dronů při průzkumu v terénu.

Záboj Hrázský

TESSA – METODIKA RYCHLÉHO VYHODNOCENÍ EKOSYSTÉMOVÝCH SLUŽEB

Metod hodnocení ekosystémových služeb je mnoho a jsou různě odborně a finančně náročné. Díky převládající představě vysokých investic do průzkumů nebývá tento koncept při diskuzi nad hospodařením v ochranářsky významných lokalitách běžně využíván. Přitom ekosystémové služby představují jeden ze způsobů, jak poukázat a změřit benefity, které nám příroda přináší a využít je při argumentaci vůči stakeholderům a veřejnosti.

Tým složený z akademiků a praktických ochranářů vytváří systém TESSA (Toolkit for Ecosystem Service Site-based Assessment), který obsahuje návody, jak vytvořit rychlé vyhodnocení hodnoty nejruznějších ekosystémových služeb na určité lokalitě. Snaží se vyvážit jednodu-

chost a cenu průzkumů na jedné straně a relevantnost výsledků na straně druhé. Jedná se o praktickou pomůcku k identifikaci významných ekosystémových služeb na dané lokalitě, ukazuje, jaká data je potřeba, jak je získat a jak prezentovat výsledky. V rámci procesu hodnocení je zdůrazňován význam srovnávání alternativních scénářů hospodaření na lokalitě (např. ochranářský management vs. intenzivní zemědělství) a využití reálných terénních dat spíše než teoretických scénářů, což vede k robustnějším výsledkům, které jsou lépe pochopitelné pro stakeholdery.

Velkou výhodou TESSA je, že obsahuje metody, které mohou být provedeny i osobami, které nemají příslušnou tech-

nickou odbornost nebo mají omezené finanční zdroje. Momentálně obsahuje kolem 50 metod, jak hodnotit dopady na globální klima, protipovodňovou ochranu, dostupnost a zlepšování kvality vody, zemědělství, sběr přírodních zdrojů a rekreaci. Další okruhy ekosystémových služeb budou časem přibývat.

Simona Poláková

PEČOVAT O ŽIVÉ MÍSTO POD SLUNCEM

ANEB SPÍŠE POMÁHAT NEŽ CHRÁNIT

JAN DUŠEK

DRUHÝ DÍL CYKLU „SETKÁNÍ FÓRA OCHRANY PŘÍRODY“

Mgr. JAN DUŠEK

Na Agentuře ochrany přírody a krajiny ČR spoluzaložil a vedl odbor monitoringu. Poté se stal vůdčí osobností několika významných neziskových organizací věnujících se odborné ochraně přírody a konzultantem zabývajícím se zejména implementací směrnic o stanovištích v evropských zemích.

Druhé setkání Fóra ochrany přírody se konalo 13. října 2012 opět na Suchdole v Mezifakultním centru environmentálních věd České zemědělské univerzity. Zúčastnilo se jej 45 ochranářů ze státních a krajských institucí, akademických pracovišť, neziskových organizací i z řad podnikajících odborníků. Zásadní část setkání představovala diskuse v rámci pracovních skupin věnovaných třem tematickým okruhům, které byly vybrány na základě výstupů prvního setkání. Diskutovalo se nad dopadem sektorových zákonů na biodiverzitu, vytvořením vize budoucího stavu přírody a krajiny a prací s veřejností.

DOPAD SEKTOROVÝCH ZÁKONŮ NA BIODIVERZITU

Účastníci diskusní skupiny nejprve připravili výčet tuzemských zákonů, které mohou mít přímé dopady na biodiverzitu. Mezi dvanáct vybraných právních předpisů zařadili také např. zákon o požární ochraně, který *de iure* brání efektivnímu managementu stepí a lesů. Vedle samotných zákonů bylo zvláště vyzdvíženo také nařízení vlády o provádění agroenvironmentálních opatření. Soupis zákonů i s dalšími pěti významnými právními normami oboru je uveden v [zápise](#) z pracovní skupiny.

Dále byly definovány společné nedostatky naší legislativy a jejího prosazování. Palčivou se jeví zejména absence sdílené odpovědnosti mezi resorty za udržování přírodního dědictví. Vzniká tak nežádoucí dojem, že ochranou přírody je pověřen jen resort životního prostředí a ostatní jsou přirozeně v opozici. Tento stav je bohužel výsledkem legislativních předpisů, podobně jako slabá vazba mezi dílčími zákony a často nekoncepční dělení

kompetencí mezi státní správou a samosprávou. Také nadměrné množství podmínek v zákonech v konečném důsledku degraduje jejich účinnost. Provádění praktické politiky (vč. dotačních politik) nekoresponduje se současnými vědeckými poznatky. Mizivá je stále vazba mezi strategiemi a legislativou, smysl a účel samotných strategií zůstává ve velké míře nepochopen.

Po diskusi byly ve skupině stanoveny dílčí cíle řešení. Klíčovým cílem se jeví být rovnocenné postavení ochrany přírody vůči ostatním složkám životního prostředí. Nutná je unifikace přístupů v jednotlivých zákonech vycházející z provázaných strategií a praktické politiky, což je však obecnou otázkou daleko přesahující specializaci ochrany přírody.

VYTVOŘENÍ VIZE BUDOUCÍHO STAVU PŘÍRODY A KRAJINY

Tématu vize ochrany přírody se věnovaly další dvě pracovní skupiny. Základním východiskem diskuse byla shoda účastníků na faktu, že v ČR žádná taková vize dosud bohužel není. Supluje ji tak pouze naplňování zákona o ochraně přírody a krajiny, přestože ve funkčním systému by legislativa měla být jen nástrojem naplňování vize. Oficiální dokumenty, jako jsou Státní program ochrany přírody a krajiny ČR nebo Státní politika životního prostředí ČR, nejsou široce známy a naplňovány. Ze strany vrcholných státních institucí převažuje podle zkušeností účastníků unikátní rezistence vůči mezinárodním dokumentům, na nichž za našimi hranicemi panuje většinou shoda.

Definovány byly základy možné vize z hlediska nutných přípravných kroků, jejího obsahu a působení na cílové skupiny.

Vize představuje základ politiky ochrany přírody a krajiny. Musí proto působit konsenzuálně a být veřejně akceptovatelná (nebo alespoň bez masivního odporu). Je třeba, aby byla jasně a srozumitelně formulovaná a také dlouhodobá, už nyní by bylo vhodné pracovat s horizontem cca roku 2040.

V rámci přípravy vize je zapotřebí pečlivě určit cílovou skupinu a postupovat evoluční cestou, pokud možno nekonfliktně. Je nutné věnovat se pozitivnímu i negativnímu vymezení a rozhodně nepostupovat paušálně, ale diferencovat. Míra uplatňování jednotlivých postupů spolu s vhodnou lokalizací jsou pro praxi klíčové. Zapotřebí je definovat tematické okruhy, kterým se bude vize věnovat jako jednotnému logickému celku, a pochopitelně vážit přiměřenost navrhovaného. Je vhodné věnovat se více motivacím a jen v odůvodněných případech restrikcím, spíše pomáhat než chránit, byť chránit neznamená nutně restrikci. Nutné je proto popsat dosud neexistující cíle ochrany přírody a důkladně se věnovat popisu nástrojů. Veškeré argumenty musí být jasně formulované a tudíž srozumitelné.

Má-li být jakákoli vize životaschopná, musí pracovat s nespornými trendy, jejichž pokračování lze v blízké budoucnosti předpokládat. U nás jde podle diskutujících ve skupinách zejména o zvěřování prvků krajinné mozaiky a s tím související migrace a invaze organismů, eutrofizaci vod i souše, urbanizaci a pokles porozumění přírodě ve společnosti. Existují dva přístupy, jak těmto trendům čelit, které je potřeba vhodně kombinovat. Jsou jimi ochrana refugii bývalého stavu a moderace popsanych dlouhodobých trendů.

Podle účastníků setkání je nejobecnějším cílem ochrany přírody ochrana přírodní i kulturní rozmanitosti Země. V podmínkách České republiky jde zejména o zabránění vymírání populací a druhů a harmonizaci vztahu člověka k přírodě. Prostředků k dosahování těchto cílů je celá řada, nicméně na obecné úrovni lze rozlišit dva univerzální přístupy. Musíme pomáhat slabšímu, tedy druhům, populacím a společenstvům, kterých ubývá, a hledat a nacházet proporce mezi „divočinou“, „zahradou“ a „novou divočinou“. Konkrétní postupy v ochraně přírody závisí na našich rozhodnutích a prioritách.

Jedná se o intelektuální výkon, který nelze převést na soubor pouček a paušalizovaných postupů.

Detailním aspektům tématu vytvoření vize budoucího stavu přírody a krajiny se v tomto čísle věnuje článek Davida Storchy na straně 12.

PRÁCE S VEŘEJNOSTÍ

Třetím tématem, kterým se diskutující zabývali, byla práce s veřejností. Účastníci Fóra ochrany přírody se shodli, že veřejnost v ČR bohužel nechápe smysl a záměry ochrany přírody. Vnímá ji spíše jako omezování svobody a rozvoje, jako záležitost malého okruhu lidí, nikoli jako společenskou potřebu. Ochrana přírody je proto často na pranýři jako veřejný nepřítel. Hlavní podíl viny na tomto stavu ale nese samotný obor nebo ještě konkrétněji jeho představitelé, tedy my, ochranáři.

K prezentaci veřejnosti velmi chybí, jak bylo již zmíněno, srozumitelná vize, která by pomohla k orientaci v širší záběru ochrany přírody. Nemáme také obecně známé tváře, které by byly autoritami a přenášely nenásilně ochránářské pohledy, zejména pomocí médií. Veřejnosti tak není jasné,

Je vhodné věnovat se více motivacím a jen v odůvodněných případech restrikcím, spíše pomáhat než chránit.

co a proč se má chránit a kdo ochranu přírody reprezentuje. Výkon státní správy je pro většinu lidí nepředvídatelný, jsou uplatňovány různé přístupy navzájem se rušící, nedotahují se závěry, záměry ani procesy.

Práce s veřejností není dosud rovnocennou součástí činností státní ochrany přírody, respektive na ní není dáván takový důraz, jako na aktivity na základě biologických nebo ekonomických podkladů. Lidé jsou přirozeně pasivní a sami cestu k informacím logicky nehledají. Nejsou tak k ochraně přírody motivováni. Chybí společenská shoda, a tudíž politická vůle chránit přírodu. I proto se stále objevují argumenty poukazující na ekonomické ztráty hospodářů a dalších podnikatelů spojené s ochranou přírody. Takový náhled koresponduje s konzumním charakterem společnosti a je v rozporu s hodnotami udržitelného života. Na druhou stranu ochranáři zřídka berou v potaz ekono-

miku dotčených subjektů. Vystupujeme často defenzivně a na druhou stranu arogantně a dogmaticky, zkrátka nám chybí základní komunikační schopnosti. Hlavním identifikovaným cílem je rozšíření porozumění důvodům ochrany přírody mezi laickou veřejnost. Navazovat potom může angažovanost lidí a spolupráce mezi ochranáři a veřejností na principu partnerství. Musíme přitom ale stále naslouchat, budovat důvěru a stavět na osobních vztazích. Bylo by dobré zajistit pomoc ze strany specialistů na práci s veřejností. Nesmíme být nadále v antagonistickém vztahu vůči komukoliv, chceme-li se zbavit marného pocitu ze sisyfovské práce.

Detailní popis dílčích tezí k výzvě „Naučme se vysvětlovat“ je uložen na [stránkách Fóra](#).

SHRNUTÍ

Na druhém setkání (stejně jako na nadcházejících) se často probírala potřeba přijetí služebního zákona jako nezbytná podmínka zlepšení fungování veřejné správy. Pravděpodobně již blízká budoucnost ukáže, jak se situace s účinností tohoto klíčového předpisu změnila.

Účastníci si ze setkání odnesli poznání, že problematika všech probíraných témat je sice komplikovaná, ale v rámci tvůrčí moderované diskuse lze docházet ke konsenzuálním výstupům. Popsané problémy většinou jen odrážely poznání většiny ochranářů, nastíněné cíle se ale ukázaly být klíčem k navazující práci. Těžko se hodnotí, nakolik fakticky ovlivnily a dále ovlivňují rozhodování kompetentních autorit a práci každého, kdo se s nimi díky Fóru ochrany přírody seznámil. Jisté ale je, že jejich pojmenování pomohlo v celé řadě kroků vedoucích k jejich postupnému naplnění. A to přestože samotné naplnění je zatím v nedohlednu.

Fakt, že účastníci setkání věnovali čas diskusi a shrnutí hlavních výstupů, že je vše nyní sepsáno v tomto příspěvku, který jste právě dočetli do konce, naplňuje hlavní poslání Fóra, které dává klíčové podněty všem ochranářům, kteří mají otevřenou mysl. Úlohou Fóra by totiž mělo být zejména udržení nezávislé platformy pro diskusi mezi odborníky k vyjasnění cílů a postupů a zprostředkování příkladů dobré praxe i špatných zkušeností.

DRUHOVÁ OCHRANA POTŘEBUJE ZMĚNU

MICHAEL HOŠEK, JAN DUŠEK

VÝSTUPY Z DISKUSNÍCH KAVÁREN SETKÁNÍ FÓRA OCHRANY PŘÍRODY, KTERÉ SE KONALO V ŘÍJNU 2014, UKÁZALY ZŘETELNOU NESPOKOJENOST ÚČASTNÍKŮ SE SOUČASNÝM POJETÍM DRUHOVÉ OCHRANY. JEJICH NÁZORY SE SHODOVALY BEZ OHLEDU NA PROFESNÍ PŘÍSLUŠNOST K VEŘEJNÉ SPRÁVĚ, NEVLÁDNÍ SFÉŘE ČI AKADEMICKÝM INSTITUCÍM.

Ing. MICHAEL HOŠEK

V Agentuře ochrany přírody a krajiny ČR byl odpovědný za praktickou implementaci evropské legislativy a dokumentaci ochrany přírody včetně sledování jejího stavu (monitoringu). Je konzultantem v mezinárodních projektech, členem Rady Světového svazu ochrany přírody (IUCN), členem Rady EUROPARC Federation a koordinátorem české sekce EUROPARC Federation

Mgr. JAN DUŠEK

viz strana 7

Přestože se kompletnímu souhrnu ze šestého setkání Fóra ochrany přírody budeme věnovat v budoucích číslech časopisu, již nyní chceme odbornou veřejnost seznámit s mimořádně jednotnými výsledky diskuse ve dvou pracovních skupinách, které se věnovaly druhové ochraně. Následující text shrnuje pouze hlavní výstupy. S podrobnějšími informacemi se můžete seznámit [zde](#).

PROBLÉMY DRUHOVÉ OCHRANY

Zavedení konceptu druhové ochrany do praxe v roce 1992 bylo přelomové. Ochránáři si hodně slibovali od nového seznamu zvláště chráněných druhů a striktní ochrany jejich biotopů formou zákazu do jejich zasahování. Oproti předchozímu stavu to byl jistě významný pokrok. Zkušenost následujících 22 let však ukázala, že nadšení či spokojenost při hodnocení její faktické účinnosti vzhledem k současným potřebám ochrany přírody nemohou převládat nad pocitem nedostatečně efektivně vykonávané práce.

Zákonný rámec druhové ochrany je z hlediska dnešních potřeb značně zastaralý. Zásadním problémem je plošně pasivní přístup založený na restrikcích, nemáme tak dostatečné aktivní nástroje k ochraně stanovišť druhů včetně jejich populací. Populace podstatné části druhů restriktivní zákazy v dobrém stavu neudrží jednoduše proto, že tyto druhy jsou přímo závislé na aktivní péči člověka. Stav řady druhů (ale i celých taxonomických skupin) je navíc natolik závažný, že k dosažení životaschopnosti populací je třeba více než jen udržet současnou rozlohu a kvalitu stanovišť – jejich stav je nutné významně zlepšit.

Dalším problémem druhové ochrany je, že cílená péče o druhy není doposud přes znatelný vývoj dostatečně založena na vyhodnocení výsledků výzkumu. Relevantní data často chybí úplně nebo nejsou v ochranářských postupech dostatečně zohledňována. Častou praxí je péče prováděná „na slepo“ ve víře, že daný postup cílovému druhu prospívá, ale bez návaznosti na sledování stavu populace v dostatečně dlouhém čase. Tím se z ochrany přírody stává spíše „řemeslo“ založené na letitých tradicích, než moderní vědecká disciplína vycházející z nejnovějších znalostí o ekologii ohrožených druhů. To lze jistě i přes často velmi složité a těžko uchopitelné biologické potřeby druhů zlepšit. Výjimkou v tomto směru jsou samozřejmě záchranné programy, které se ale detailně věnují jen několika málo vybraným druhům, popřípadě vybrané regionální či lokální aktivity.

Druhová ochrana bohužel zapadá i do neuspokojivého standardu práce s veřejností. Dosavadní nesdělování nebo dokonce utajování informací o výskytu některých ohrožených druhů lze považovat za silně kontroverzní.

DOSTUPNÉ NÁSTROJE

Pozitivní je, že se v odborných ochranářských diskusích otvíráme jiným názorům a jsme schopni je více přijímat, začínáme reflektovat multidisciplinární přístup. Dalším významným pozitivem je implementace ochrany soustavy Natura 2000, která nám pomohla přijmout mnohé moderní trendy a využívat je obecně nejen z hlediska chráněných území, ale i druhové ochrany.

Soubor zvláště chráněných druhů nebo hodnotné stanoviště? Foto Petr Hesoun

Problémem však není péče o druhy ve zvláště chráněných územích, ale o jejich populace ve volné krajině. Tam doposud chybí priority konkrétních opatření, zejména komplexní přístup založený na aktuálních informacích. Doposud jsou jedinými aktivními nástroji druhové ochrany péče o zvláště chráněná území a záchrané programy, které jsou ale selektivní počtem cílových druhů a prostorově.

Absence použitelné definice významných krajinných prvků (jako biotopů různých druhů) znemožňuje tento zákonný nástroj ochrany volné krajiny používat aktivně v praxi. Nerespektování mimoprodukčních funkcí krajiny ve strategických dokumentech i praktickém hospodaření a chybějící cílená péče o metapopulace druhů na národní úrovni v prostoru a čase potom podtrhávají neutěšenost současného stavu.

Pro zlepšení situace je nezbytné mezi sebou sladit jednotlivé dotační politiky resortů (horizontální financování) a zároveň udržet, a pokud možno rozvíjet, lokální opatření mimo záchrané programy, v případě programů v gesci resortu životního prostředí především

prostřednictvím Programu péče o krajinu (vertikální/cílené financování). Pro zlepšení situace v krajině je nezbytné podmínit dotace (včetně zemědělských) veřejným zájmem a využívat systémové plánovací nástroje (územní plány, LHP, rekultivační plány apod.).

NUTNÁ ZMĚNA POHLEDU

Ochranařské priority je třeba definovat na základě hodnoty biodiverzity a biologických procesů, ohrožení konkrétních druhů, funkcí druhů v ekosystému i ekosystémů samotných. Za stěžejní úkol považujeme změnu vnímání druhové ochrany, tj. změnit její paradigma. Součástí takové změny je také přiznání si, že hodnotu přírody druhovou ochranu si určujeme my sami, na základě vlastních historických, kulturních a etických hodnot. Můžeme tak snadno přestat argumentovat důvody založenými pouze na ochraně biodiverzity. Základní ochrana druhů musí být prováděna prostřednictvím ochrany stanovišť a speciální ochrana druhů má být její nadstavbou. Ochranou stanovišť rozumíme péči o biotopy druhů či biotopy jako takové. Dále považujeme za

nutné popsat ve zvláštním metodickém dokumentu stanoviště přírodní (vodní toky, rašeliniště apod.), umělá disturbovaná (lomy, výsyvky...) a umělá hospodářská (louky, rybníky...) a jejich potřebné rozmístění v rámci krajinné mozaiky včetně doporučení vhodného způsobu péče (vymezit a regulovat činnosti). S tím souvisí vyjasnění terminologie „ochrany přírody“ ve smyslu odlišení proaktivní péče (conservation) od restriktivní ochrany (protection) a případně od záchrany nejhroženějších fenoménů.

V interpretaci a prezentaci ochrany stanovišť by jednotlivé druhy měly hrát zejména roli deštníkových nebo vlajkových druhů (maskotů), případně indikátorů stavu stanovišť. Takové indikátory by ale z podstaty věci neměly být založeny na zvláště chráněných druzích, protože ty jsou ovlivněny cílenými ochrannými opatřeními. K objektivnímu zjištění změn v prostředí je třeba do vyhodnocení zahrnout i fenomény nechráněné, tj. běžné, například i hodnocením formou červených seznamů.

Alespoň pro některé skupiny (ptáci, motýli, savci), kde existují dobrá data i metodický aparát, je nutné objektivně

Za stěžejní úkol považujeme změnu vnímání druhové ochrany, tj. změnu jejího paradigmatu. Součástí takové změny je také přiznání si, že hodnotu přírody druhovou ochranu si určujeme my sami, na základě vlastních historických, kulturních a etických hodnot.

posoudit riziko ohrožení na příslušné prostorové škále. Z takových seznamů lze potom volit druhy vyžadující aktivní ochranu.

Konkrétní druhy často významně ovlivňují svá stanoviště a jsou součástí širokých ekologických vazeb (opylovači, hmyz a hostitelské rostliny apod.). U takových druhů je vhodné uvažovat o případné (lokální) repatriaci za účelem posílení zmíněných funkcí. Relikty a druhy na okraji areálu rozšíření mají především kulturní hodnotu a zaslouží si proto zvláštní pozornost, která ale opět nemusí být založená na dnešním chápání restriktivní ochrany. Také bychom se měli přestat iracionálně

bránit pravidelnému hodnocení stavu druhů vyhodnocováním a používáním červených seznamů a pokusit se jejich aplikaci implementovat do textu vhodného zákonného předpisu. S tím souvisí i nutnost zajistit aktuálnost seznamů zvláště

Základní ochrana druhů by měla být prováděna prostřednictvím ochrany stanovišť a speciální ochrana druhů má být její nadstavbou.

chráněných druhů a objektivní schopnost posoudit vhodnost současné kategorizace.

Domníváme se, že by se mělo Ministerstvo životního prostředí soustředit na prosazení výrazné úpravy dotačních programů, zejména zemědělských (agronvi) a posílit národní dotační programy (zejména PPK a POPFK). Za úvahu stojí zvážení přínosu dobrovolných závazků

hospodařících subjektů. Jejich aktivní spolupráce a podpora ze strany MŽP je dosažitelná a ve vyspělých zemích, mezi které Českou republiku řadíme, patří taková kooperace k již zavedeným a žádoucím firemním aktivitám.

Samostatným úkolem je stanovení pravidel pro hospodaření na pozemcích v majetku státu a napravení zcela kontraproduktivně nastavených nástrojů včetně újem za omezení hospodaření, kdy stát vyplácí finance vlastním společnostem za to, že jednají ve veřejném zájmu ochrany přírody.

ZÁVĚREM

Chápeme, že se našich kolegů, kteří se druhové ochraně ve své práci zabývají a věnují jí svou kapacitu, mohou výše uvedené řádky dotknout. To jistě není naším úmyslem. Vážíme si takové práce a věříme, že každá aktivita má svůj pozitivní efekt. Na druhou stranu nemůžeme přehlížet, že současný systém je možná

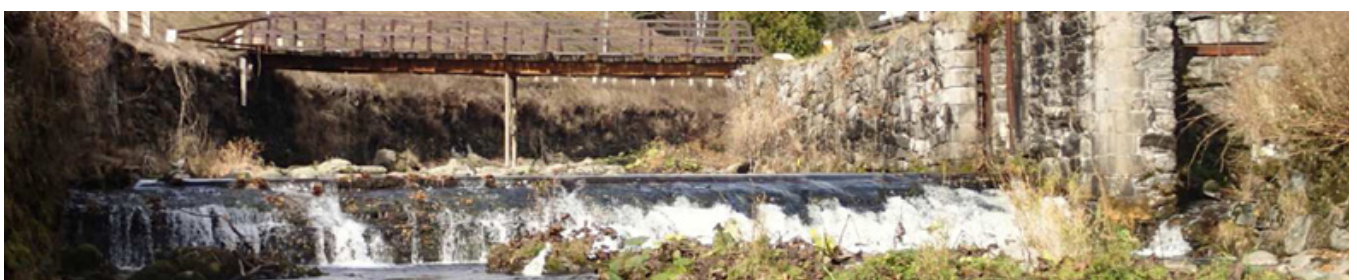
udržitelným zákonným rámcem, ale odborně je těžce obhajitelný. Pokud chceme náš obor rozvíjet s ohledem na potřeby a vývoj prostředí okolo nás, dovolme si strategickou úvahu nad celkovým systémem. Ovládáme systém druhové ochrany vlastně ještě my a slouží svému účelu nebo už si žije vlastním životem a my se smířili s tím, že lepší je *status quo* udržovat než se vystavovat riziku změny? Věříme, že názor účastníků diskusních skupin, který zde ve zkrácené verzi představujeme, může zlepšení situace napomoci. I proto Fórum ochrany přírody bude cíleně závěry konzultovat s odpovědnými představiteli resortu životního prostředí a nabídne jim v tomto směru svou kapacitu.

Za připomínky k článku děkujeme kromě vybraných účastníků pracovních skupin i Tereze Minárikové.

INZERCE

Agentura ochrany přírody a krajiny ČR společně s Výzkumným ústavem vodohospodářským T.G.M., Belecem a Norským institutem pro výzkum přírody realizují projekt „Vytvoření strategie pro snížení dopadů fragmentace říční sítě ČR“. Projekt je podpořen grantem z Islandu, Lichtenštejnska a Norska.

Beleco hledá spolupracovníky se znalostí problematiky ochrany vod, kteří se budou podílet na sběru dat o nakládání s vodami na území evropsky významných lokalit. Jedná se o časově flexibilní práci vhodnou i pro studenty VŠ. Zájemci mohou kontaktovat koordinátora Jiřího Křesinu (jiri.kresina@beleco.cz) do 15. 2. 2015.

MÁME VIZI OCHRANY PŘÍRODY?

DAVID STORCH

NÁSLEDUJÍCÍ TEXT VZNIKL NA ZÁKLADĚ DISKUSE NA DRUHÉM SETKÁNÍ FOP, NICMÉNĚ SPÍŠ NEŽ KONSENZUÁLNÍ NÁZOR DISKUTUJÍCÍCH PŘEDSTAVUJE NÁZOR AUTORA, INSPIROVANÝ RŮZNÝMI ZDROJI.

Prof. DAVID STORCH, Ph. D.
Ředitel Centra pro teoretická studia,
společného pracoviště Univerzity
Karlovy a AV ČR, a zároveň člen
katedry ekologie Přírodovědecké
fakulty UK. Zabývá se makroekologií,
evoluční ekologií a ekologickou
teorií, zejména pak jevy týkajícími
se prostorové distribuce a diver-
zity živočichů i rostlin v regionálním
až globálním měřítku a obecnými
zákonitostmi uspořádání přírody.

Žijeme v době, kdy je ochrana přírody
standardní agendou státní správy. Zároveň
se vzrůstá pocit, že se vyprazdňuje, chybí
jí vize a mnohde se dělá jen proto, aby se
vyhovělo předpisům. Obě věci spolu sou-
visejí – v okamžiku, kdy nějaká činnost
přestává být věcí nadšených amatérů
hnaných vnitřním motorem a stává se
úřadem, je jisté vyprázdnění očekávatelné.
To ale neznamená, že není nebezpečné.
Cíle se totiž postupně mění za prostředky
– přírodu chráníme proto, že nám to
ukládá zákon či vyhláška, namísto toho,
aby vyhlášky a zákony sloužily ochraně
přírody. Opravdový smysl celé činnosti se
tak vytrácí. Ozývají se pak hlasy, že ochra-
na přírody je zbytečná a neúčinná a že
vlastně není jasné, proč jí vůbec máme.

**Zastřešujícím obecným cílem
ochrany přírody by tedy mělo
být udržení přírodní rozmanitosti
Země.**

Sami ochranáři pociťují, že tu chybí jas-
ná vize toho, o čem mají usilovat, jaké jsou
vlastně cíle ochrany přírody a jak těchto
cílů dosahovat.

Domnívám se, že situace ve skutečnosti
není tak zlá. Jasně formulovaná vize
možná chybí, to ale neznamená, že za
vším ochranářským snažením není doce-
la silná implicitní idea, o co vlastně jde.
Zkusme tuto ideu vystihnout a přesněji
tak reformulovat, co jsou – nebo by měly
být – obecné cíle ochrany přírody a jak
jich lze dosahovat.

CO CHTÍT?

V první řadě je užitečné si uvědomit, že
ochrana přírody je dosti specifická pod-
oblast ochrany životního prostředí.
Ochranu životního prostředí můžeme

rozdělit do tří sfér, které se liší tím, jak
přímo se týkají lidí. Nejbezprostřednější je
ochrana životního prostředí člověka, kde
jde přímo o jeho zdraví nebo dokonce
život. Sotvakdo bude něco namítat proti
tomu, že člověka je chránit třeba před
jedy, kterými své prostředí zamořuje –
a se zdůvodněním, proč je tato oblast
lidské činnosti důležitá, tedy není probl-
ém. Jen o něco méně triviální je ochra-
na přírodních zdrojů – zde jde lapidárně
řečeno o budoucnost, tedy o to, aby
příští generace nepoznaly nouzi. Na první
pohled by se zdálo, že klasická ochrana
přírody by sem mohla spadat, poněvadž
příroda poskytuje člověku nejrůznější tzv.
ekosystémové služby. Jenže to by zna-
menalo přírodu redukovat na ekosystémy
coby zdroje pro člověka. Ochrana přírody
v pravém smyslu je ještě něco jiného:
stará se o tu část světa, která člověku
bezprostředně neslouží, která je nelidská,
ale kterou přesto potřebujeme z nějakých
subtilnějších (řekněme kulturních a psy-
chologických) důvodů. Motivace k její
ochraně ale tak nemůže být čistě utilitární
– a proto taky není zcela nabíledni.

Ochrana přírody byla od začátku mo-
tivovaná pocitem, že svět je nějak
v nepořádku, že mizí přirozený svět, který
jsme znali z dětství, z vyprávění nebo

**Jedním z cílů ochrany přírody je
zabránit vymírání druhů.**

třeba z literatury. Dochází k ochuzování
světa. Zastřešujícím obecným cílem och-
rany přírody by tedy mělo být udržení
přírodní rozmanitosti Země. Předpokládá
to ovšem, že tuto rozmanitost považujeme
za něco důležitého. Zde nemá smysl do
hloubky rozebírat, proč si ceníme rozma-
nitosti (to by bylo na jiný text), stačí, když

Box 1: Vymírání a prostorové měřítko

Chceme-li bránit vymírání druhů a populací, jedno z nejdůležitějších rozhodnutí se týká prostorového měřítka. Celkem není pochyb o tom, že je nutné maximálně zamezovat vymírání globálnímu, tedy mizení celých druhů z povrchu Země. To ale není pro naši ochranu přírody moc relevantní, poněvadž naprostá většina našich druhů žije i jinde než na našem území a péče o naše populace může být z tohoto hlediska marginální (zvláště jde-li o druhy, které jsou u nás vzácné proto, že zde mají okraj svého areálu rozšíření). U nás půjde tedy spíše o ochranu lokálních populací. Jenže je třeba se vypořádat s faktem, že malé lokální populace občas vymírají tak jako tak a patří to k běžné a přirozené dynamice metaspolečenstev respektive metapopulací – triviálním příkladem je výměna druhů na lokalitě během ekologické sukcese. Jakkoli tedy někdy stojí za to zachraňovat lokální populace vzácných druhů, jindy je to zbytečné a kontraproduktivní. I tady ale můžeme nalézt relativně rozumné vodítko: území České republiky má rozlohu tak akorát velkou, aby nám mohlo začít vadit vymírání na úrovni celého našeho území. Jinými slovy, když hrozí, že nějaký druh vymizí z ČR, stojí za to snažit se s tím něco dělat, zatímco když hrozí, že vymizí pouze z území o velikosti dejme tomu okresu, není to tak horké (samozřejmě pokud to není poslední okres, kde ten druh žije, což už by právě nebylo jen lokální vymření). Jistě jde o vodítko pouze přibližné (mělo by záležet například na míře ohrožení druhu v rámci celé Evropy), to ale platí o všech obecných pravidlech.

víme, že pro většinu lidí to jakási hodnota je. Rozmanitost (diverzita) ovšem není úplně jednoduchý a jednoznačný koncept, a navíc je zřejmé, že jde o něco dynamického, stále se proměňujícího (a ty proměny samy jsou rozmanité), takže princip „zachování diverzity života“ je příliš obecný na to, aby stačil pro legitimizaci nějakých konkrétních kroků.

Naštěstí to moc nevadí. O přírodě toho víme dost na to, abychom mohli složitou problematiku ochrany rozmanitosti bez většího rizika zjednodušit na dvě základní věci. Za prvé, mohli bychom se shodnout na tom, že jedním z cílů ochrany přírody je

Druhý cíl ochrany přírody je harmonizovat vztah člověka a přírody.

prostě zabránit vymírání druhů. Druhá diverzita je totiž základem většiny dalších aspektů biologické rozmanitosti a vymření druhu představuje nevratnou ztrátu vedoucí k poklesu rozmanitosti, který se jen těžko napravuje. Je vždy třeba si ujasnit, na které prostorové škále chceme vymírání zabránit (viz Box 1), ale tak jako tak bude platit, že chceme, aby se moc nevymíralo. A rozhodneme-li se chránit druhy a jejich populace před vymřením, budeme muset zároveň chránit celá společenstva a ekosystémy.

Druhý a související cíl ochrany přírody je harmonizovat vztah člověka a přírody. Člověk přírodu ničí, respektive mění původní typy prostředí na antropogenní biotopy a smyslem ochrany přírody by

mělo být, aby tyto změny nebyly příliš drastické. Cílem je najít způsoby, jak zajistit koexistenci lidí a ne-lidského světa v krajině přijatelné pro maximum živých bytostí.

CO DĚLAT?

Těmto dvěma cílům by pak měly odpovídat prostředky, jak jich dosahovat. Těch je spousta a pojednávají o nich celé disciplíny (třeba ochránářská biologie), nicméně i tady se budou hodit nějaká obecnější vodítka. Chceme-li zabránit vymírání, jeden z nejuniverzálnějších principů představuje maxima „pomáhej slabšímu“. Vzácné nebo ubývající druhy zkrátka zasluhují podporu, poněvadž právě těm hrozí eventuální vymření. Ochrana přírody v tomto ohledu není a nemůže být neutrální, tedy nemůže nechat přírodu „ať si dělá, co chce“. Je dobré si uvědomit, že v tomto smyslu není ochrana přírody vlastně nic „přirozeného“, jde o lidskou (kulturní) činnost závislou na našich rozhodnutích ohledně toho, co budeme podporovat a co ne. A podpora těch, kteří jsou na tom právě špatně, je rozumná volba.

Jeden z nejuniverzálnějších principů představuje maxima „pomáhej slabšímu“.

Co se týče oné harmonizace vztahu člověka a přírody, spíše než jednoduchá vodítka zde hraje důležitou roli cit pro uměřenost. Nelze se vymanit z toho, že svět se mění a bude se měnit a je dobré si uvědomit, co jsou nezvrat-

elné trendy současných změn a co jsou možná jen krátkodobé vzruchy a propady (viz Box 2 na následující straně). Krajina našich babiček každopádně mizí a nastupuje - mimo jiné - nová divočina. Nezbyvá tedy než nacházet rovnováhu mezi zachováním kousků starého světa, ponecháním prostoru přírodním procesům a vytvářením prostředí pro naše potřeby. Tedy rovnováhu mezi „starou krajinou“, „novou divočinou“ a „zahradou“. Prostředků k tomu je celá řada a jde to dělat různými způsoby. Není tedy nic zvláštního na tom, že o ochraně přírody se vedou spory a neexistuje žádná objektivní pravda, co je pro přírodu nejlepší.

Nezbyvá tedy než nacházet rovnováhu mezi zachováním kousků starého světa, ponecháním prostoru přírodním procesům a vytvářením prostředí pro naše potřeby.

To platí obecně. Víze ochrany přírody nám pomůže se orientovat: je dobré vědět, že se snažíme bránit vymírání a harmonizovat vztah člověka a přírody a je dobré znát rámcové prostředky, jak toho dosahovat. Konkrétní postupy jsou ale záležitostí erudovaného rozhodnutí, a to je individuální intelektuální výkon. Všelijaké metodické pokyny nám mohou pomoci, ale tíhy odpovědného a informovaného rozhodnutí nás nezbaví.

Box 2: Co se děje v přírodě

V přírodě se toho dnes děje víc, než bychom chtěli, ale jen něco má povahu dlouhodobých trendů. Je dobré je rozlišovat, protože podle toho se můžeme rozhodnout, čemu lze zabránit a co je naopak téměř beznadějně. Není to ani zdaleka triviální. Například globální oteplování teď vypadá nezvratně, ale ve skutečnosti se prostřednictvím různých zpětných vazeb ve složitém globálním ekosystému může rychle zvrátit ve svůj opak. **Následující trendy ovšem vypadají velmi setrvale**, jakkoli některé jsou globální a zatím se u nás moc neprojevují, zatímco jiné jsou u nás důležitější než jinde ve světě.

- **Růst lidské populace.** Jde o trend, který v Evropě přímo nepozorujeme, ale jeho následky - nadměrná exploatace zdrojů apod. - vlivem globální propojenosti časem určitě ponese. Globální růst populace nemůže samozřejmě pokračovat do nekonečna, nicméně nějakých sto let ještě populace určitě poroste, byť čím dál pomaleji, a těžko si představit, že by to neovlivnilo prakticky celou zeměkouli, včetně míst, která dnes populačně stagnují.

- **Zvětšování zrna krajinné mozaiky.** Jde o trend pozorovatelný už od pravěku a souvisí především s čím dál účinnější a intenzivnější dopravou. V situaci s nízkou intenzitou dopravy je nutné všechny typy hospodářské činnosti koncentrovat v jedné malé oblasti, takže krajina se skládá z malých zrn blízko u sebe (například každý katastr obce dřív obsahoval všechny typy užití pozemků, jako pole, les, louka, pastvina). V době s intenzivní dálkovou dopravou se mohou specializovat celé regiony, takže tam, kde je výhodný jeden typ obhospodařování, tento typ zcela převládne a zrnitost krajiny se zvětšuje.

- **Homogenizace přírody.** Souvisí s předchozím, ale bezprostřední příčinou je vlna šíření druhů vlivem člověka z kontinentu na kontinent. Biologické invaze jsou nejnápadnějším rysem současné biosféry; jsou mnohem významnější a lépe doložené než vymírání druhů. Lokálně diverzitu (přinejmenším dočasně) zvyšují, díky čemuž pozorované trendy změn biologické rozmanitosti nejsou jednoznačné (na většině měřítek tedy nepozorujeme systematický pokles biologické rozmanitosti).

- **Eutrofizace a zarůstání krajiny.** V biosféře je nyní díky průmyslové výrobě (hlavně hnojiv) mnohem víc dusíku a fosforu než bylo kdykoli v minulosti. Tyto normálně limitující prvky tedy limitující být přestávají, na což reaguje vegetace (zvláště rychle rostoucí druhy) i vodní autotrofové. U nás se tak totálně mění struktura společenstev sladkých stojatých vod, v nichž přežije jen pár druhů (rybáři tento trend posilují, poněvadž tak rostou výnosy kaprů), eutrofizace postihuje i moře a velké oblasti souše. Krajina ale zarůstá i z jiného důvodu, a to proto, že polevil tlak extenzivně hospodařící lidské populace. Vzniká tak „nová divočina“ v místech, která se nevyplátí intenzivně obhospodařovat, a mizí druhy bezesí.

- **Urbanizace a ubývání lidí z volné krajiny.** Na zemědělství a vůbec jakékoli obhospodařování krajiny stačí zlomek lidské populace, lidé tak z krajiny mizí a stěhují se do měst. Města sama o sobě nemusí být z hlediska biologické rozmanitosti úplně špatná (v městském prostředí žije mnohem víc organismů než v intenzivně obhospodařovaných polích a plantážích), ale jejich metabolismus (spotřeba zdrojů, odpady) má zásadní vliv na jejich okolí. Ubývání lidí z volné krajiny má kromě bezprostředních následků a souvislostí zmíněných výše (zvětšování krajinného zrna, zarůstání krajiny) vliv na lidskou percepci přírody - mizí vazba lidí k přírodě a ponětí o přírodních zdrojích. To může mít z hlediska ochrany přírody fatálnější efekt než samotná urbanizace.

Těmto trendům nelze globálně čelit. To ale neznamená, že se jim nedá bránit lokálně - žádný trend není úplně homogenní, všude mohou vznikat refugia fungující v trochu jiném režimu než zbytek. A když trend pomine nebo se jinak změní situace, tato refugia mohou sloužit jako zdroje pozitivních inovací.

INZERCE

ZPRAVODAJ, SE KTERÝM MOŽNÁ NEBUDETE VE VŠEM SOUHLASIT, ALE VŽDYCKY VÁS DONUTÍ PŘEMÝŠLET.

Ďáblík je (nejen) jihočeský elektronický měsíčník o ochraně životního prostředí.

Píše o dění v ochraně přírody, trvale udržitelné energetice i dalších tématech z pohledu neziskovek.

Všechna dosud vydaná čísla od roku 1999 najdete na www.calla.cz/

Zájemci o odebrání Ďáblíku se mohou přihlásit na calla@calla.cz.

OCHRANA VERSUS OCHRANA

ANEB PROČ JE (TAKÉ) DOBRÉ ROZUMĚT CIZÍM JAZYKŮM

PETR ROTH

KDYŽ SE V LETECH 1830 - 1831 VÝZNAMNÝ PŘEDSTAVITEL ČESKÉHO OBROZENÍ - SLOVENSKÝ EVANGELICKÝ KNĚZ JAN KOLLÁR - A CHORVATSKÝ BUDITEL LJUDEVIT GAJ SCHÁZELI VE VÍDNI K TVORBĚ SPOLEČNÉ ČESKO-CHORVATSKÉ GRAMATIKY, NEMOHLI TUŠIT, JAK KURIÓZNÍ DOPAD A V JAKÉ OBLASTI BUDE JEDNOU JEJICH PRÁCE MÍT. ZATÍMCO TOTIŽ CHORVATŠTINA DÍKY GAJOVĚ PANSLAVISTICKÉ ORIENTACI PŘEJALA Z ČEŠTINY, V TÉ DOBĚ JAZYKA VÝVOJOVĚ POKROČILEJŠÍHO, ZEJMÉNA CO SE TECHNICKÝCH POJMŮ TÝKÁ, ZNAČNÉ MNOŽSTVÍ TERMÍNŮ, V OBRÁCENÉM SMĚRU, TJ. Z CHORVATŠTINY DO ČEŠTINY, ŽÁDNÝ PODOBNÝ PROCES NEPROBĚHL. A TAK ZŮSTALA TEHDY VYSPĚLEJŠÍ ČEŠTINA NAVŽDY OCHUZENA O DŮLEŽITÝ VÝRAZOVÝ PROSTŘEDEK JIŽNÍCH SLOVANŮ, JEHOŽ NEDOSTATEK SE PROJEVIL AŽ O MNOHO DESETILETÍ POZDĚJI V OBORU, O KTERÉM V ONĚCH OBROZENECKÝCH DOBÁCH NEBYLO ANI POTUCHY - V OCHRANĚ PŘÍRODY. A PRÁVĚ ČESKÁ OCHRANA PŘÍRODY NA TO PO TĚMĚŘ DVOU STALETÍCH DOPLÁCÍ DALEKO VÍCE, NEŽ SI TO VĚTŠINA Z NÁS VŮBEC DOKÁŽE UVĚDOMIT.

RNDr. PETR ROTH, CSc.

Působil jako vedoucí správy CHKO Kokořínsko a poté na Ministerstvu životního prostředí v oblasti ochrany přírody, kde od roku 1998 odpovídal zejména za naplňování povinností, spojených s přípravou na vstup do EU. Od 2010 nezávislý konzultant se zaměřením na Naturu 2000, územní ochranu, monitoring a reporting. Pracuje především v zemích západního Balkánu.

„CONSERVATION“ NENÍ JEN „OCHRANA“

O čem je řeč? Osvětleme si naznačený problém nejprve na příkladu z jazyka pro západní civilizaci nejvýznamnějšího - angličtiny. Každý, koho povolání nebo koníček přivede ke čtení anglicky psaných ochranných dokumentů, brzy narazí na dva pojmy, uváděné často jeden vedle druhého: „protection“ a „conservation“. Podíváme-li se do běžného „papírového“ nebo internetového slovníku, zjistíme, že překlad bývá v obou případech totožný: „ochrana“. Neinformovaný čtenář, ale bohužel často i povrchní překladatel, si tedy pomyslí něco o hlouposti Anglosasů a jejich podivné zálibě ve zbytečném zdvojování pojmů, a namísto původní formulace „protection and conservation“ prostě v české verzi uvede jediný ekvivalent - „ochrana“. Většinou vůbec netuší, že v tom okamžiku připravil český překlad minimálně o 50 % informace,

obsažené v anglickém originálu: tam totiž **termíny „protection“ a „conservation“ označují dva výrazně (a někdy zcela) odlišné pojmy, jejichž záměna úplně mění smysl daného textu.** Stejně tak je na tom němčina, naši západní kolegové také rozlišují mezi „Schutz“ a „Erhaltung“, a i jihoslovanští ochránáři přesně vědí, proč odlišují „zaštitu“ od „očuvanja“. Pouze naše ochranná obec, resp. její většina a pozor, hovořím o nezanedbatelném počtu několika tisíců lidí z oboru, žije díky tomu, že čeština pro výše uvedené dvojice pojmů nemá než jediný výraz „ochrana“, v blahé nevědomosti o těchto rozdílech¹. Nejenže tím občas nechtěně vyvolává konflikty s pracovníky jiných resortů i s veřejností, ale dokonce často ani správně nechápe smysl a zdůvodnění své vlastní práce.

Termín „ochrana“ je totiž v češtině pojmem, který se samotnou svou podstatou vymezuje oproti okolí, často až výslovně

¹ Čtenář znalý poměrů v Evropě může namítnout, že podobně je na tom např. polština, ruština a pravděpodobně i řada dalších indoevropských jazyků. Cílem tohoto pojednání však není srovnávací lingvistická studie, ale vyzdvíhnutí praktických výhod, které přináší schopnost určitých jazyků odlišit dva základní specifické přístupy k ochraně přírody, a odvození případného ponaučení pro ochranu přírody u nás.

nepřátelsky: chráníme někoho a něco *před* něčím a *proti* něčemu (tj. vymezujeme se *proti nějaké hrozbě*). **Ve slově „ochrana“ není pozitivní, aktivní obsah, je to vždy jen obranná reakce proti faktickému nebo předpokládanému útoku.** Stejný význam má výše zmíněný pojem „protection“, „Schutz“, „zaštita“. Ve vztahu k ochraně přírody má a bude mít tento význam stále své opodstatnění, avšak jeho poměr vůči tomu, co v naší mateřtině chybí, tedy pozitivní „ochraně“ přírody, se všude ve světě i u nás stále zmenšuje. V mnoha případech jeho místo již dávno zaujal onen v češtině neexistující pojem, odpovídající termínu „conservation“, „Erhaltung“, „očuvanje“ – **tedy aktivní cíle-*ná péče o území, druhy, stanoviště či ekosystémy, kde na prvním místě není něčemu „zabránit“***, ale naopak něco „podpořit“, „zlepšit“, „zajistit dlouhodobou kvalitu“, a v určitých případech také záměrně *nezasahovat*. To ovšem my nejenže neumíme jednoduše a výstižně pojmenovat, ale mnohdy ani nechápeme zásadní rozdíl mezi těmito dvěma často protichůdnými přístupy, které označujeme stejným výrazem. A tak jsme např. již třetí desetiletí svědky pro nás nepochopitelné nedůvěry většiny lesníků vůči ochranářům tvrdícím, že je zapotřebí „chránit“ lesní chráněná území, vzniklá z 99 % právě činností lesníků. Ochranař má na mysli „aktivní péči“, ale pro lesníka to naprosto logicky vyznívá, že území mají být „chráněna“ proti nim, jejich tvůrcům a manažerům. Ještě ve 21. století vedeme (zejména v kvazipolitické rovině) nesmyslné diskuse o tom, zda v rámci „ochrany přírody“ máme u nás nechat, byť na zcela zanedbatelných rozlohách, „řádit“ přírodní procesy. Nezasahování (ať již proti dřevokaznému hmyzu, přirozenému zmlazení křivými semenáčky nepocházejícími ze žádné certifikované školky či třeba proti podivným a nepochopitelným aktivistům) nemůže být přeci žádnou „ochranou“. Vždyť „ochrana“ musí být aktivní, aby nepřítel nestačil nabrat dech! Na druhé straně již od roku 1993 ročně „utrácíme“ stamilióny korun na péči o velkoplošná zvláště chráněná území,

kteřou nazýváme – jak jinak – též „ochranou“, nanejvýš s cudným přívlastkem „aktivní“ nebo „řízenou“. Podobně také víme, že většina našich skutečně kriticky ohrožených druhů zcela bezpečně v dohledné době vymře, budeme-li je „chránit“ jen tím, že je vyjmenujeme ve vyhlášece a opatříme výhrůzkami za porušení zákonných zákazů, přestože jejich jedinou šancí ve skutečnosti je, že začneme aktivně „manažovat“ - udržovat a kde je to nutné a možné, znovu vytvářet jejich biotopy – což je ale *de iure* zase „ochrana“.

„CONSERVATION“ NENÍ JEN „PÉČE“

Proč vlastně vznikl tento článek? Čtenář jistě poznal, že nejde o kritiku obrozenců; i kdyby byli „vinní“, nijak nám to dnes nepomůže. Mým záměrem je vysvětlit, že bychom se s popisovaným češtinářským handicapem měli konečně vyrovnat tak, že si v prvé řadě v ochranářské obci, sami mezi sebou vysvětlíme, co vlastně znamená „ochrana přírody“ v současném světovém pojetí, co z toho potřebujeme aplikovat v naší zemi a jak to budeme provádět. Musíme si uvědomit, že **„ochrana přírody“ je kombinací dvou přístupů, které jsou stejně důležité** (být mají velmi odlišné proporční zastoupení), **ale nesmějí se navzájem zaměňovat.** První přístup, klasická územní i druhová „ochrana“ (zejména 19. století a první polovina 20. století), je postup, při němž s pomocí právních předpisů a správních a administrativních aktů vytváříme rámec pro *zamezení ničení a poškozování hodnot*, které jsou předmětem zájmu oboru ochrana přírody. Stanovíme-li, že druh zařazený ve vyhlášece nesmí být zničen a jeho jedinci zabijeni, ani že chráněné území nesmí být poškozováno, vytvořili jsme základní rámec, který umožňuje naplňovat pojem „protection“ - tedy bránit tomu, aby jednotlivci či společenské skupiny tyto ochranářské a často i kulturní hodnoty beztržně poškozovali a ničili. Pro některé fenomény je tato forma „ochrany“ dostatečná – jmenujme například geomorfologické jevy, které

jsou předmětem ochrany ve stovkách našich zvláště chráněných území. Pro většinu předmětů zájmu ochrany přírody to však je rámec naprosto nepostačující – jejich udržení v čase vyžaduje druhý, aktivní přístup, tedy „conservation“, Chceme-li mluvit „česky“, nabízí se určitý ekvivalent v podobě termínu „péče“, ale pozor – tento termín jednak není přesný, jednak v sobě ukrývá jedno z nebezpečí, na která jsem skrytě upozornil již výše. Pod „péčí“ si totiž naprostá většina z nás představí *aktivní konání, cílenou činnost*. A to je právě jedním z problémů české ochrany přírody: anglické „conservation“ totiž v sobě zahrnuje všechny možné typy „péče“ - řekněme raději managementu - od aktivních zásahů několikrát ročně na antropogenně vzniklých stanovištích (např. kosení, mnohaměsíční pravidelná pastva, občasně řízené vypalování určitých biotopů apod.) až po naprostou bezzásahovost v územích, ponechaných „napospas“ přírodním procesům. V angličtině se totiž termín „management“ používá nikoli jako u nás převážně pro kosení trávy a vyřezávání náletu (nyní záměrně zjednodušuji), ale ve smyslu „nakládání s územím/druhem“ v souladu se stanovenými cíli ochrany – takže nulový management (=bezzásahovost, přírodní procesy a dynamika) je také tím „správným“ managementem, na nějž ovšem vůbec „nesedí“ český termín „péče“³.

CO TEDY MÁ BÝT „CONSERVATION“ V PRAXI?

Jak na popsané problémy reagovat? Uvnitř ochranářské obce bychom se měli naučit používat spojení „ochrana území/druhů“ v co nejmenší míře (s výjimkou formálních a legislativních textů). Uvažujeme-li o potřebě zachovat v čase v určité (námi stanovené) kvalitě (chráněná) území, druhy, biotopy či ekosystémy, neměli bychom říkat, že naším cílem je „chránit je“.

Místo toho bychom měli co možná nejrychleji začít nahrazovat oblíbené, ale prázdné a zavádějící sloveso „chránit“ formulacemi, které konkrétně popíší,

³ Ve skutečnosti je situace ještě o něco složitější. Existuje mnoho druhů angličtiny a mnoho různých ochranářských směrů, které vykládají obsah pojmu „conservation“ odlišně, resp. šíře. Velmi často se proto můžeme setkat i s vysvětlením, že „conservation“ = „protection + management“. V tomto pojetí zahrnuje „conservation“ celou ochranu přírody, jak onu „pasivní“, úřední - legislativní/správní/administrativní, tak i aktivní management ve výše uvedeném smyslu, od managementu nulového až po intenzivní celoroční. Ovšem již samotná skutečnost, že původní „pasivní“ ochrana přírody 19. století (=protection) je v tomto pojetí plně podřazena dominantnímu pojmu „conservation“, tedy aktivní péči o přírodu, naznačuje, že poměr mezi „pasivním“ a „aktivním“ přístupem se ve světě již dávno silně vychýlil ve směru aktivní péče, což je jen dalším argumentem, proč se co nejvíce vyhýbat užívání samou svou podstatou pasivního termínu „ochrana“.

jaké jsou naše (ochranářské) cíle a jak jich chceme dosahovat – za předpokladu, že jsme si tyto cíle vůbec definovali. Několik příkladů pro inspiraci uvádím dále.

Začněme u druhů: „ochrana“ nadějně se šířícího vlka je přeci něco zcela jiného než „ochrana“ xylofágních druhů hmyzu. Naučme se tedy říkat (a začněme o tom diskutovat s veřejností včetně představitelů resortů a skupin, jimž se to někdy vůbec nebude líbit), že pro *udržení* určitých druhů potřebujeme buď „wilderness“, divočinu, nebo alespoň rozsáhlá území, kde nebudeme dělat nic, co by jedince těchto druhů nadměrně rušilo či zabíjelo (což vůbec nemusí být v rozporu s ekonomickým využíváním krajiny). Pojmenujme ovšem takové druhy a ujasněme si nejprve sami mezi sebou, co a kde vlastně chceme. Jak pro severočeské smečky vlků, tak pro tři slovenské medvědy, příležitostně navštěvující Beskydy a Javorníky, plně postačí *ochrana v podobě zákazu lovu*, garantovaná předpisy o myslivosti – tyto druhy opravdu „chráníme“ tím, že je nestřelíme, o moc víc v našich podmínkách nepotřebují. Problém vzniká až ve chvíli, kdy stavitelé dálnic – ovšem na základě požadavků státní ochrany přírody – nechávají pro medvědy a vlky za miliardy budovat ekodukty přes dálnice v místech, kde jejich areál nikdy nebude, protože tam nebyl již ani v době, kdy vymřeli Přemyslovci! Je toto opravdu „ochrana velkých šelem“? Někdy se mi nedaří zařadit takové požadavky ani pod „protection“, ani pod „conservation“...

Jiný příklad: pokoušíme se (rozhodně nelze říci, že zrovna úspěšně) prosadit lesní pastvu, obnovu středního lesa či řízené vypalování biotopů jako nástroj „ochrany“ řady druhů hmyzu. Napadlo nás někdy, že např. hasiči nám nemohou rozumět, když v rámci „ochrany“ chceme podporovat to, co z jejich pohledu je „žhářství“, a že by možná stačilo jen změnit slovník? Proč neříkat, že nám jde o *udržení, zachování*, případně dokonce *namnožení*

(specifickými metodami) druhů, které historicky patří do naší přírody, ale současné způsoby hospodaření by vedly k jejich vyhubení, a nevyhnout se tak „ochraně“? A co naše chráněná území? Mám pocit, že i když jde o tradiční „úhelný kámen“ naší ochrany přírody, můžeme zde narazit ještě na daleko větší problémy. Řada ochranářů totiž – jak ukazují mimo jiné i poznatky z uplynulých setkání Fóra ochrany přírody – často necítí potřebu definovat předměty a cíle ochrany jednotlivých území (možná proto, že to náš zákon nikdy nepožadoval?): prostě „chráníme“ území jako takové, ať se v něm nachází, co chce. Pokud nějaký (oficiálně nedefinovaný) předmět ochrany zanikne, ať již z jakéhokoli důvodu (a nezřídla díky zanedbání povinností ze strany ochrany přírody), vždy se v území najde něco jiného „cenného“, co lze „chránit“ – hlavně nedefinovat, k čemu takové chráněné území vlastně máme! To ovšem není ani „protection“, ani „conservation“, ani „ochrana přírody“, ale neomluvitelná zvláště. Takto se může chovat zahrádkář, ale je naprosto nepřijatelné, aby se takový přístup vydával za veřejný zájem (jímž ochrana přírody ze zákona je). Nikde v kulturním světě se chráněná území nechrání pro sebe sama, ale vždy mají konkrétní předmět a cíl ochrany. Vše, co se v územích a s územími dělá (nebo tam, kde doporučujeme přírodní procesy, záměrně nedělá), se k těmto předmětům a cílům musí vztahovat – a pokud se cíl nedaří naplnit či dokonce předmět ochrany zanikne, je nutné „ochranu“ takového území rychle přehodnotit. Což by například vyžadovalo, aby povinnou součástí každého plánu péče před přípravou jeho aktualizace bylo vyhodnocení účinnosti jednotlivých opatření v předcházejícím deceniu – což by ovšem zase vyžadovalo průběžný monitoring stavu předmětů ochrany...

A abych skončil tam, kde jsem tuto úvahu začal, tedy v jihoslovanských zemích: mnoho našich ochranářů pravděpodobně překvapí fakt, že ve státech bývalé Jugos-

lávie, zrovna tak jako ale např. v Německu, se péče („conservation“) přinejmenším o velkoplošná chráněná území provádí nejen podle plánů péče (jako u nás zpravidla desetiletých), ale především na základě každoročně schvalovaných pracovních (nikoli formálních a alibistických) plánů s konkrétním rozpočtem a jeho zdůvodněním. Nestálo by to za inspiraci?

ZÁVĚR

Kdo čekal pouhé lingvistické pojednání, je nyní možná zklamán. Takový text by možná zaplnil srovnatelný prostor, avšak poslání tohoto časopisu je poněkud jiné, a proto tento článek nemá být jen čtením pro ukrácení dlouhé chvíle. V České republice dnes „chráníme“ téměř 2600 zvláště chráněných území, pravděpodobně největší počet ZCHÚ na hlavu na světě. „Chráníme“ stovky druhů rostlin a živočichů, z nichž mnohé pozná jen několik specialistů. V rámci obecné ochrany přírody „chráníme“ jako významné krajinné prvky i všech 20 tisíc našich rybníků, což je v přepočtu na hlavu opět pravděpodobně světový primát. Do „ochrany“ investujeme stamiliony ročně (a při zahrnutí nákladů na atypické objekty na liniových dopravních stavbách ještě daleko více). Ale co vlastně v rámci ochrany přírody doopravdy *děláme* pro naši přírodu a zachování jejích hodnot? Nenastal již konečně čas říci si, co chceme, co z toho je skutečně potřebné a co reálné, a kolik z toho doopravdy dosahujeme? Nacházení odpovědí na tyto otázky bude pravděpodobně trvat dlouho a bude možné jedině na základě otevřené diskuse. Ta je u nás zatím v počátcích. Dočkáme se toho, že se diskuse mezi ochranáři ze setkání Fóra ochrany přírody přenesou i do běžného „ochranářského“ života a že postupně ovlivní i praxi a nakonec i legislativu? Pokud ano, a já v to doufám, předpokladem pro to, abychom se mohli domluvit, je, že si budeme rozumět. Pro to se ale musíme naučit správně mluvit. Věk už na to máme...

³ V této souvislosti stojí za zmínku i pojem „konzervační přístup“, který v češtině běžně používáme, aniž bychom chápali jeho původ a pravděpodobně často i jeho skutečný význam. Do našeho jazyka se dostal již nejméně před 50 lety a já jsem si téměř jist, že za tím byla chabá znalost angličtiny a naprosté nepochopení významu slova „conservation“. V češtině totiž spojení „konzervační přístup“ používáme přesně pro opak významu „conservation approach“ – tedy pro onen typ „ochrany“, kdy daný fenomén prohlásíme za chráněný a už si ho dále nevíšmáme – což odpovídá českému pojetí „zakonzervování“ stávajícího stavu. „Konzervační přístup“ v češtině tedy představuje typickou „protection“ nebo spíše „preservation“, zatímco původní pojem v angličtině měl a má význam zcela opačný – aktivní péči o daný fenomén. K podobné významové záměně pojmů došlo relativně nedávno i v resortu zemědělství, který prosadil zákon č. 148/2003 Sb., o konzervaci a využívání genetických zdrojů rostlin a mikroorganismů významných pro výživu a zemědělství, kde „konzervaci“ je myšlena aktivní péče o genetické zdroje, ovšem nesprávný překlad do češtiny vedl k tomu, že sémantický význam českého textu zákona je v naprostém rozporu s jeho skutečnými cíli.

STANOVISKO K PLÁNOVANÉ VÝSTAVBĚ VODNÍHO KORIDORU DUNAJ–ODRA–LABE

MYŠLENKA VÝSTAVBY VODNÍHO KORIDORU, KTERÝ BY PROPOJIL NAŠE ZEMĚ S OKOLNÍMI MOŘI, NENÍ NOVÁ. V POSLEDNÍ DOBĚ VŠAK VIDITELNĚ SÍLÍ SNAHY ŘADY SUBJEKTŮ A SKUPIN KORIDOR REALIZOVAT, COŽ JE PATRNÉ JAK NA TUZEMSKÉ POLITICKÉ SCÉNĚ, TAK I V RÁMCI EVROPSKÉ KOMISE (REVIZE TEN-T).

Doc. RNDr. MARTIN RULÍK, Ph.D.
PřF UP v Olomouci, předseda výboru
České limnologické společnosti

Prof. RNDr. JAROSLAV VRBA, CSc.
PřF JU v Českých Budějovicích

RNDr. DAVID PITHART, CSc.
předseda Koalice pro řeky

Prof. DAVID STORCH, Ph.D.
předseda výboru České společnosti
pro ekologii

Doc. RNDr. JAN HELEŠIČ, Ph.D.
ředitel Ústavu botaniky a zoologie
PřF MU v Brně

Doc. RNDr. ADAM PETRUSEK, Ph.D.
vedoucí Katedry ekologie PřF UK v Praze

Realizace vodního koridoru bude mít bezpochyby dopad na ekologický stav vodních a mokřadních ekosystémů, kvalitu vody a hydrologické poměry celých povodí. Z tohoto důvodu považujeme za svou povinnost - jakožto odborníci v oblasti ekologie, limnologie a ochrany přírody a životního prostředí - veřejně prezentovat naše stanovisko k zamýšlené výstavbě koridoru, které vychází z již publikovaného stanoviska České limnologické společnosti¹ a stanoviska Komise pro životní prostředí AV ČR².

Plány na výstavbu koridoru počítají s tzv. kanálovou a říční variantou. Říční varianta předpokládá, že část koridoru by vedla stávajícími koryty řek Moravy, Odry a Labe. Z hlediska ochrany vodních toků, mokřadů, lužních lesů a aluviálních luk v ČR je tato varianta koridoru kategoricky nepřijatelná, protože ji nelze realizovat, aniž by nedošlo k plošné a rozsáhlé likvidaci těchto ekosystémů a k zásadnímu zhoršení ekologického stavu ekosystémů dotčených nepřímo (k čemuž by došlo i při realizaci tzv. kanálové varianty). Tyto zásahy jsou v přímém konfliktu se statutem ochrany těchto území jak na národní, tak i na mezinárodní úrovni (NPR, CHKO, Natura 2000, Ramsarské mokřady mezinárodního významu). Navrhovaná transformace vodních toků a přilehlých ekosystémů jde zcela proti duchu, smyslu a cílům Rámcové směrnice o vodách (Směrnice 2000/60ES), která je závaznou direktivou pro všechny členské státy EU s cílem dosažení dobrého ekologického stavu našich vod.

Nově vzniklým vodním koridorem bude zcela jistě docházet k zavlékání a šíření nepůvodních druhů rostlin a živočichů, jež představují velké riziko pro unikátní mokřadní společenstva v CHKO Poodří a CHKO Litovelské Pomoraví. Některé z těchto druhů mohou mít rovněž invazní charakter a vážně narušovat společenstva původní. Propojení Labe s Odrou a Moravou by navíc umožnilo nekontrolovatelné šíření těchto nepůvodních a invazních druhů mezi povodími. Charakter kanálu bude jistě představovat i výraznou nepřekročitelnou migrační překážku pro suchozemské živočichy.

Značná hydrologická rizika projektu spatřujeme v zajištění dostatku vody pro plavbu. Vzhledem k očekávaným důsledkům klimatického scénáře pro naši republiku považujeme prakticky za nemožné zajistit přísun vody do kanálu čerpáním přes hranice jednotlivých povodí, a to včetně Dunaje. Tato praxe by ve svém důsledku vedla k dalšímu odvodnění a vysoušení okolní krajiny.

Plánovaná trasa D–O–L navíc prochází Chráněnou oblastí přirozené akumulace vod (CHOPAV) Kvarter řeky Moravy a výstavba vodní cesty obecně představuje pro podzemní vody značná rizika: jak pokles hladiny a zásob podzemních vod, tak i jejich kontaminaci. Domníváme se dále, že udržet v kanále přiměřenou kvalitu povrchové vody by bylo velmi obtížné.

Tvrzení, že projekt přispěje ke zlepšení protipovodňové ochrany, považujeme za nepodložené. Retenční prostory kanálu

by byly velmi omezené. Naopak přirozené retenční prostory v nivách, které by byly kanálem dotčeny, jako je Poodří nad Ostravou a Litovelské Pomoraví nad Olomoucí, se pohybují v desítkách milionů m³ vody a významným způsobem transformují povodňové průtoky³. Není možné argumentovat kanálem jako prostředkem k zajištění ochrany před povodněmi, aniž bychom nekvantifikovali stávající i potenciální (po revitalizacích) retenční prostory v povodích a porovnali je s parametry projektované stavby. Projektový záměr nekoresponduje s Evropskou směrnicí o zvládnutí povodňových rizik, která apeluje na zajištění prostoru pro řeky jako přirozeného způsobu tlumení povodní. Domníváme se, že neustále opakované

argumenty o nízkých nákladech a pro přírodu příznivém charakteru lodní dopravy jsou nepodložené. Eventuální ekonomickou výhodnost projektu je rovněž třeba posuzovat v celospolečenském kontextu a nikoli v kontextu zájmových skupin. Kdo bude vlastnit dílo, kdo ho bude provozovat, kdo ponese náklady a kdo ponese jeho případné ztráty? Kdo ponese negativní důsledky? Řádné a objektivní posouzení projektu musí zahrnovat nejen jeho varianty, ale i variantu nulovou, případně variantu udržitelného rozvoje říční krajiny bez výstavby kanálu v duchu evropských směrnic. Signatáři tohoto stanoviska jsou vedeni respektem k naplňování Rámcové směrnice o vodách a snahou o smyslupl-

né využívání naší přírody a krajiny, kterou by rádi předali dalším generacím alespoň v takovém stavu, v jakém ji zdědili po generacích předchozích. Svým podpisem vyjadřujeme přesvědčení, že koridor D-O-L je ekonomicky neobhájitelný a ekologicky nepřijatelný v jakékoliv své variantě. Nicméně právě proto, aby se tento názor ověřil, podporujeme zpracování studie proveditelnosti, která by řádně a objektivně posoudila celý záměr, umožnila komplexní posouzení vlivů na životní prostředí i ekonomické rentability v celé trase, a jednoznačně tak ukončila dlouholeté diskuze o potřebnosti či nepotřebnosti koridoru.

V Brně 23. 10. 2014

Mapa etap vodního koridoru Dunaj - Odra - Labe. Zdroj Wikipedie org. Autor Plavba a vodní cesty o.p.s.

¹ Rulík M. a kolektiv (2014): Vodní koridor Dunaj-Odra-Labe z pohledu limnologů. *Vodní hospodářství* 64, 2:16–22

² Stanovisko Komise pro životní prostředí AV ČR (26. 2. 2014) dostupné na: http://www.cas.cz/miranda2/export/sites/avcr/data/avcr/struktura/poradni_organu/files/zivotni_prostredi/140227-avcr-kzp-kanal-labe-odra-dunaj-zaporne-stanovisko.pdf?0.7741553377128155

³ Pithart D., Dostál T., Langhammer J., Janský B. (eds.) (2012): Význam retence vody v říčních nivách. *Daphne ČR Institut aplikované ekologie, České Budějovice*, 141 pp.

VOLNÁ KRAJINA A VODA – SYNERGIE RETENČNÍCH OPATŘENÍ SE ZÁJMY OCHRANY PŘÍRODY

DAVID PITHART

OCHRANA VOLNÉ KRAJINY, AŽ UŽ JI POJÍMÁME JAKO KRAJINU NEZASTAVĚNOU, ČI JAKO KRAJINU BEZ SPECIFICKÉ ÚZEMNÍ OCHRANY - TEDY ÚZEMÍ, KDE JSOU PRAVOMOCE OCHRANY PŘÍRODY SILNĚ OMEZENY - PŘEDSTAVUJE VÝZVU PRO VŠECHNY, JIMŽ NENÍ JEJÍ OSUD LHOSTEJNÝ.

RNDr. DAVID PITHART, CSc.

Nezávislý mezinárodní konzultant v oboru životního prostředí v neziskové organizaci Beleco. Je předsedou Koalice pro řeky - sdružení neziskových organizací s cílem prosadit ekologické přístupy ve správě vodních toků. Zabývá se aplikovanou říční ekologií, problematikou vody v krajině a konceptem ekosystémových služeb.

Stav volné krajiny je neutěšený a dynamika změn spíše nepříznivá. Jak tedy k ochraně volné krajiny přistupovat? Za jednu z klíčových strategií považuji kreativní využívání synergií zájmů nejrůznějších subjektů, které v krajině působí. Je třeba si položit otázku, zda lesníci, zemědělci, rybáři, lovci, turisté a vodohospodáři jsou především protihráči či spíše spoluhráči ochrany přírody. Jistě, odpověď nebude jednoznačná. Dále je třeba se ptát, kde je ukryt potenciál synergie jejich zájmů. Děláme dost proto, abychom ho rozpoznali a využili?

V tomto článku bych se rád zaměřil na dosud málo využívané šance pro zlepšení stavu krajiny v kontextu jejich interakcí s vodou. Jsem přesvědčen, že správné a tvořivé využití snahy zvýšit retenci vody v krajině ji může výrazně ozdravit. Jednotlivá opatření na podporu retence, kterým se budu věnovat, nemusí být primárně motivována zájmy ochrany přírody - naopak, je třeba od počátku zdůrazňovat jejich různorodé přínosy,

které ve svém úhrnu dají teprve vyniknout jejich významu.

JAKÁ JSOU PŘÍRODĚ BLÍZKÁ PROTIPOVODŇOVÁ OPATŘENÍ?

Než začneme teoretizovat a zobecňovat, vydejme se na procházku k řece. Stojíme na okraji širokého moravského lánu, pečlivě zoraného v téměř celé ploše nivy Svratky několik kilometrů od ústí řeky do Novomlýnských nádrží (Obr. 1).

Na horizontu se červení střechy moravské dědiny Velké Němčice. Rozhlížíme se z protipovodňové hráze, která s neodbytnou přichylností sleduje tok řeky z neucitlivé vzdálenosti několika desítek metrů. Řeka těsně za hrází; plocha nivy oddělená od aktivní (pravidelně zaplavované) zóny a obdělávaná půda - toť charakteristická dispozice moravské nížinné zemědělské říční krajiny. Až potud vše důvěrně známé, zdánlivě neměnné.

Kolega z Povodí Moravy nám ale představuje návrh *přírodě blízkých protipovodňových opatření (terminus technicus),*

Obr. 1: Fádň zemědělská říční krajina - dočkáme se změn? Vlevo: protipovodňová hráz Svratky u Velkých Němčic chrání ornou půdu v nivě před záplavami do padesátileté vody a zároveň zvyšuje výšku hladiny při stoleté vodě v obci. Vpravo: na satelitním snímku je lán orné půdy určený v rámci návrhu přírodě blízkých protipovodňových opatření jako retenční prostor k transformaci povodňové vlny. Foto David Pithart

který by dnešní obvyklé uspořádání prvků říční krajiny doslova rozmetal: „*Hydraulické modely prokázaly, že by uvolnění řeky z hrází a umožnění rozlivů pod obcí snížilo hladinu kulminace stoleté vody v zastavěné části obce Velké Němčice o sedmdesát centimetrů, otevření nivy je navíc přínosem i pro retenci povodňové vody. Přestože jsou hráze dimenzovány na stoletou vodu, zůstávají na poli dlouho stát vnitřní a průsakové vody, protože hráz zabrání jejich zpětnému odtoku do koryta. Ochrana zemědělské krajiny za povodní je tedy vykoupena zhoršením situace po opadu povodně. Místo pěti kilometrů hrází kolem řeky postavme jen necelý kilometr kolem vesnice. Tím bychom ušetřili peníze za jejich údržbu – někdo musí trávu sekat a hubit křoví, protože hráz nesmí porůstat dřevinami.*“ „*Dobře, ale co zemědělec?*“ namítáme. „*Zemědělec má asi smůlu. Chránili jsme jeho pozemky za peníze daňových poplatníků po desítky let, pokud si bude chtít hráz udržovat dále sám za svoje prostředky, tak může. Nechceme uplatňovat ani zákonný institut řízeného rozlivu, protože se nejedná o rozliv řízený - jako například zaplavení polderu - ale obnovení rozlivu přirozeného. Zemědělec by zde neměl mít právo na kompenzaci škod způsobených povodněmi. Hráz prostě na několika místech provrtáme a obnovíme zaplavování nivy. Pokud je zemědělec místní, bude mít dost těžkou pozici vzhledem k tomu, že zhoršuje povodňová rizika v obci.*“

V této malé - prozatím virtuální - místní revoluci říční krajiny nepadlo ani slovo ekologie, ani ochrana přírody. Přesto však můžeme domýšlet další možné důsledky úprav: pravděpodobně se vytvoří přirozené břehy řeky, po odsazení nebo zrušení hrází zeslábnou motivace k obnově opevnění toku, který blízké hráze neustále ohrožuje - v zaplavované nivě se v depresích vytvoří mokřady nebo alespoň vlhké louky. Travní porosty následně zvýší biodiverzitu původních zorněných stanovišť, spontánní změny trasy koryta vytvoří v hlinitých a písčitéch aluviálních sedimentech stržené břehy s hnízdišti břehulí... Potenciál takových změn pro biodiverzitu je značný. Kolik takových slibných a přírodě blízkých protipovodňových opatření lze naprojektovat v české a moravské krajině? Desítky již (jen na povodí Moravy) naprojektovány jsou, k mnohým jsou zpracovány studie

proveditelnosti, mnohé další teprve čekají na osvětlené moderní vodohospodáře.

ZVÝŠENÍ RETENCE VODY A ŽIVIN V KRAJINĚ JAKO CELOSPOLEČENSKÉ TÉMA

Zvýšení retence vody v krajině a retence živin, vodou transportovaných, se pomalu stává celospolečenským imperativem. Některé aspekty retence vody přitahují i pozornost médií. Při každé větší povodni mi telefonují novináři, jakožto zástupci Koalice pro řeky, a chtějí znát můj názor na stav krajiny, vodní toky a dynamiku povodní. Roste povědomí o tom, že se krajina - nikoli jen přehradní nádrže - významně podílí na transformaci (ať už v pozitivním či negativním slova smyslu) povodňových vln.

Pokud budou v důsledku výrazných období sucha, předvídaných klimatickými experty, trvale klesat hladiny podzemních vod až k ohrožení jejich dostupnosti, nepochybně půjde o mediálně přitažlivé téma s naléhavou potřebou řešení. Trvalý pokles hladiny podzemních vod v severním Chorvatsku, prokázáný jako důsledek jak klimatických změn, tak i pečlivě monitorovaného zahlubování koryt Sávy a Drávy kvůli zachytávání sedimentů v přehradách, se ukazuje jako nejsilnější argument proti výstavbě dalších přehrad.

Tématem budoucnosti bude jistě i vliv krajinného pokryvu a jeho evapotranspirace na klima. Díky komplexitě vzájemných interakcí se tento vliv dosud nedaří jednoduše prokázat na úrovni globálního ekosystému. Přímý vliv přítomnosti vodních ploch a evapotranspirující vegetace na okolní mikroklima mohou však přímo zakoušet mnozí obyvatelé velkoměst a díky této přímé zkušenosti pak mohou požadovat - což se také leckde děje -

zvýšení rozlohy ploch pro mikroklima příznivých.

Eutrofizace vodních nádrží (například Brněnské či Orlické přehradní nádrže) byla rovněž široce medializována. Tradiční využití velkých nádrží k rekreačním účelům, zejména v okolí měst, má potenciál zaujmout média díky tlaku veřejnosti na kvalitu vody a negativnímu ekonomickému dopadu eutrofizovaných nádrží na podnikatelskou činnost a zaměstnanost v turismu.

RETENČNÍ OPATŘENÍ V KRAJINĚ A JEJICH POTENCIÁL PRO BIODIVERZITU

Výše popsaná přírodě blízká protipovodňová opatření jsou primárně motivována zmírněním povodňových rizik, nicméně se do nich promítá i požadavek zlepšení ekologického stavu vodních toků, k němuž jsou vodohospodáři zavázáni evropskou směrnicí o vodní politice. Typickými opatřeními jsou rozšíření prostoru pro kynetu (prohloubená a trvale zaplavovaná část koryta) a bermu (prostor zaplavovaný jen při vyšším průtoku) koryta vodního toku.

Dalším významným jevem důležitým pro biodiverzitu je i renaturace drobných vodních toků. Kdo se pohybuje v krajině, nemohl nezaznamenat stovky kilometrů opevnění drobných vodních toků, prorůstaného pobřežními dřevinami a pomalu se drolicího pod trpělivým náparem hlodající vody (Obr. 2). Příčiny jsou velmi prozaické - správci toků ani subjekty hospodařící na přilehlých pozemcích nejsou v současné době ochotni investovat do údržby tisíců kilometrů chátrajících opevněných toků. Renaturace zpomaluje odtok vody z krajiny, zanesená koryta potoků vedou k častějším rozlivům a podporuje se zasa-

Obr. 2: Kanál se pomalu stává opět potokem. Olešnice (vlevo) a Chmelenský potok, Křemžská kotlina. Zbývá vodohospodářskou stavbu odepsat a vyradit z evidence. Přejde-li koryto de iure do stavu „přírodního“, správce toku již není povinen „napravovat“ jeho případné změny. I když může, uzná-li to za vhodné. Foto David Pithart

kování. Břehové porosty a vznikající mikrobioty v toku vytvářejí niky pro řadu organismů, bentos, raky a mnoho dalších. Renaturace představují v současné době daleko významnější trend pozitivních změn v krajině ve srovnání s plánovanými a nákladnými, ale stále sporadickými revitalizacemi. Přesto i zde lze renaturaci pomoci urychleným odpisem rozpadajících se staveb a vytvořením metodických pokynů určujících, kdy je možné bez rizik ponechat opevnění svému osudu, kdy bude potřeba ho opravovat a kdy celý úsek vodního toku revitalizovat. Zatím tento proces probíhá živelně – nelze vyloučit riziko, že bude postupující renaturace vnímána veřejností především negativně a budou požadovány opravy opevnění koryt nejen tam, kde budou působit problémy, ale všude, ve jménu „nastolení pořádku“.

Zajímavou situaci nalézáme u dosluhujících meliorací – nefunkční a ucpané svody nekontrolovaně vyvěrají a vytvářejí často hodnotné mokřady, které jsou pro zemědělskou krajinu přínosem. Takové mokřady *de iure* žádnými mokřady nejsou, tudíž nemohou požívat žádné ochrany (Obr. 3). Naopak, pokud kontrola plnění podmínek dotací zjistí, že plocha nebyla řádně obhospodařována, zemědělec čelí riziku zkrácení dotací. Často se ale jedná o jediné mokřadní

Obr. 3: Vývěr ucpané meliorace (vlevo rezatá skvrna), zemědělci přezdívaný „bouchačka“, Lutová, Třeboňsko. Životnost meliorací je na samém konci: vzniknou zde mokřady nebo vytvoříme dotaci na opravy skrytého potrubí? Foto David Pithart

plochy v rozlehlé krajině, která byla zcela přetvořena intenzivním zemědělstvím. Po několika málo letech polní plodiny ustoupí mokřadní vegetaci, může zde zahnízt mizející čejka chocholatá, dokonce se takový biotop zahemží i listonohy či žábřončkami.

Obrovský potenciál je skryt v opatřeních na ochranu sídel proti bleskovým povodním – zasakovací travinné pásy v místě soustředěného povrchového odtoku v polích, průlehy zadržující povrchový odtok a erozi orné půdy ve svahu a další. Těchto opatření bylo uskutečněno na prosté minimum, ale potenciál je obrovský. Kolik obcí je obklopeno svažitou ornou půdou? Jistě stovky až tisíce. Průlehy lze osázet stromy; mohou se stát částečnými náhradami zlikvidovaných mezí, biokori-

Obr. 4: Půjdeme se vykoupat? Vodní květ na soutoku Vltavy a Otavy v Orlické přehradní nádrži. Studie (J. Hejzlar a kol.) prokázala, že fosfor pro řasy dodávají přítoky z povodí, nikoli sediment nádrže. Fosfor jsme sem tedy poslali z polí a sídel potoky a řekami. Foto P. Znachor.

dory v zemědělské poušti, hnízdními biotypty ptáků.

Další tisíce opatření by bylo možné realizovat na podporu retence či zpomalení transportu živin do vodních nádrží. Uměle vybudovaný mokřad sloužící jako vegetační čistírna je ve stále větší míře zapojován do celkové strategie čištění odpadních vod. Proč ho nepoužít jako nástroj k čištění splachů živin z krajiny? Vodní květy v rekreačně využívaných nádržích – za všechny jmenujme například Orlík (Obr. 4) – jsou vnímány jako ekonomicky relevantní záležitost. Příslušné správy Povodí jsou pod tlakem obcí, aby tyto problémy řešily. Studie toku živin v rámci povodí Orlické přehradní nádrže prokázaly, že živiny stále proudí do nádrže přítoky z celého povodí a to včetně rybníčních soustav. Nejde tedy převážně o jejich zpětné uvolňování ze sedimentu do vodního sloupce. Zpomalení transportu živin či jejich transformace do forem, které nevedou k přímému vzniku vodních květů, by mohlo být dosaženo realizací záchytných nehojených rybníků pod intenzivně obhospodařovanými rybníčními soustavami, liniiovými revitalizacemi drobných vodních toků (zejména v povodí vodárenských nádrží) a mokřadů. Tato opatření však vyžadují přípravu koncepce pro celé dané povodí včetně tvorby speci-

zovaných modelů toků živin při různých scénářích opatření a managementu krajiny.

TECHNICKÁ ŘEŠENÍ PROBLÉMŮ RETENCE VODY A ŽIVIN

Řadu výše zmíněných problémů s vodou v krajině lze řešit i technickými prostředky. Vždy budou existovat variantní řešení – pro biodiverzitu příznivější, méně příznivé a vysloveně nepříznivé. Nelze očekávat, že by návrh na výstavbu přehradní nádrže,

sloužící jako multifunkční projekt – transformace povodní, nadlepšování průtoků v době sucha, rekreace – nenašel odezvu u řady zainteresovaných stran. Nastalý problém s narušeným režimem splavenin můžeme řešit nákladným bagrováním sedimentu a jeho transportem pod hráz. Jedná se o navržené řešení pro vodní nádrž Nové Heřmínovy – jak ho asi přijme veřejnost? Jako další důkaz absurdního myšlení ochránců přírody? Prosazení výstavby vodní nádrže jako zdroje pitné vody je vzhledem ke strategické povaze této suroviny stále přitažlivý scénář. Hráže v zemědělské krajině lze nadále opravovat a zvyšovat a zemědělskou krajinu chránit. Jistě lze v brzké době očekávat snahu prosazující vznik dotačního titulu na opravy meliorací, vždyť komu by se chtělo jezdit traktorem přes rozbahněná pole a opakovaně nesplňovat dotační podmínky kvůli „divokému“ mokřadu? A sinicové květy v nádržích? Zdálo by se, že se v tomto případě nemůžeme obejít bez přírodě blízké ochrany vodních toků před infiltrací živin (travinné pásy) a posílení samočisticích procesů (revitalizace koryt). Můžeme. Místo zažehnutí problému v místech, ve kterém vzniká, tedy v celém povodí nádrže, můžeme řešit následky problému technickými prostředky. Samozřejmě především masivním

odbahňováním nádrží na účet evropských a státních dotací, ale nejen jím: např. do hypolimnia Brněnské přehrady je v rekreační sezóně pumpován vzduch, aby se nevytvářela anoxická zóna nade dnem, která podporuje recyklaci fosforu ze sedimentu. Revitalizace nádrže Plumlov zatím spoléhá na chemické řešení omezení přísunu živin: síran železitý, který reaguje s rozpuštěnými fosforečnany ve vodě za vzniku nerozpustné sraženiny a imobilizuje tak fosfor, je dávkován kontinuálně ze zásobníků, umístěných ve čtyřech kontejnerech (Obr. 5) na břehu Hloučely a jejích přítoků, které jsou hlavním zdrojem přísunu živin do nádrže. Zda se ovšem takové nákladné opatření osvědčí, ukáže až budoucnost.

Bylo by naivní domnívat se, že společnost bude ve vzrůstající míře - pod vlivem narůstajících znalostí a jaksí sama od sebe - upřednostňovat přírodě blízká řešení problémů s vodou v krajině. Taková opatření je nutné vybojovat, prosadit, podpořit pádnými argumenty a na příkladu dobré praxe prokázat, že fungují. Ochrana přírody v tomto úsilí může sehrát významnou roli, ale pouze za předpokladu vykročení z její tradiční domény (například bezpečná sféra zákona č. 114/1992 Sb. v aktuálním znění).

Pro úspěšné využití synergie řešení problémů s vodou a ochrany volné krajiny vidím jako klíčová tato doporučení:

1. Musíme znát různé typy přírodě blízkých opatření k řešení problémů vody v krajině a musíme vědět, kde se úspěšně taková opatření realizovala a aktivně je navrhovat jako alternativy (případně doplňky) k řešením technickým (je-li to smysluplné). S ohledem na překážky

kvůli pozemkové držbě je lepší prioritně iniciovat opatření na plochy, kde je velká pravděpodobnost souhlasu (zástupců obcí, správců lesů a toků) či kde existuje možnost výkupu. Paradox: vymýšlejme opatření prioritně tam, kde je naděje k jejich realizaci, nikoli tam, kde jsou nejvíc potřeba. Až se osvědčí a budou fungovat jako příklady dobré praxe, vzroste i naděje k jejich realizaci v prioritních lokalitách.

2. Zvažujeme způsob argumentace na podporu těchto opatření. Biodiverzita nemusí nutně stát v popředí. Na prvním místě by mělo být uváděno řešení situace, kterou veřejnost již jako problém vnímá - dynamika odtoku vody z krajiny, eutrofizované nádrže, absence přírodních biotopů v zemědělské krajině vhodných k rekreaci, ohrožení půdy erozí a podobně. Na úrovni nejširší veřejnosti doporučuji také operovat se srozumitelnými hesly, jako je například požadavek „prostoru pro řeky“. Ten v sobě zahrnuje všechny aspekty problémů - tlumení povodní, retenci živin, biodiverzitu - a je formulován i v evropské směrnici pro zvládání povodňových rizik, závazné pro naši vodní politiku. Podobným sloganem může být „mokřad jako nástroj“ - zachytávání živin, zlepšení mikroklimatu, zásobník vody v době sucha.

3. Klíčové jsou kvantifikace účinků a jejich poměr k nákladům. Některá technická opatření bývají výrazně nákladnější než opatření přírodě blízká. Snažme se zjistit náklady na ně a porovnat je. Problémem samozřejmě bude to, že alternativně pojatá opatření nebudou ve svých účincích jednoduše navzájem porovnatelná. Tlumení povodně v nivě probíhá jinak než

v přehradě, kde můžeme regulovat odtok, to ale neznamená, že je nelze srovnávat vůbec. Retenční prostory přehrad jsou omezené, stejně tak prostory v nivách. Mnoho kvantifikací důležitých pro argumentaci bylo publikováno a lze je dohledat v literatuře: efekt kilometru přírodní nivy na snížení kulminace, množství živin zachycených za rok v jednom hektaru mokřadu, průměrné investiční náklady na zachycení kubického metru v technických nádržích, chladicí efekt jednoho odpařeného litru vody a mnoho dalších ukazatelů. Na ekosystém můžeme rovněž nahlížet jako na výkonný stroj - byť si musíme být vědomi, že je to jen jedna omezená rovina pohledu, rezignující na řadu rovin jiných - bohatství biodiverzity, krásu. Nicméně je to rovina přístupná technickému myšlení. Mnozí se mohou vysmívat ochráncům žab a motýlů, ale může snad někdo popřít, že by bez fotosyntézy rostlin mohl jen jednou škrtnout sirkou?

4. Zapojme další zúčastněné subjekty, které v krajině operují, i když se s nimi rozcházíme v řadě názorů. Přírodě blízká protipovodňová ochrana řeší úkoly vodního hospodářství, ale může ji uvítat i myslivec a obyvatel obce, který chodí venčit psa. Rybník s mokřadem uprostřed obrovských lánů intenzivně obhospodařované zemědělské krajiny zvyšuje atraktivitu krajiny pro místní obyvatele, přírodě blízké nízkokapacitní koryto vodního toku zajistí potřebnou hladinu podzemní vody pro lužní les, kde nám jde také o produkci dřeva.

Je zřejmé, že řešení problémů hospodaření s vodou v intencích krajiny nese značný potenciál synergie s cíli ochrany přírody. Rozumně pojatá opatření mohou přinést zlepšení podmínek pro zachování či růst lokální biodiverzity i ve volné krajině, kde je pozice ochrany přírody slabší než v chráněných územích. Podmínkou je ovšem schopnost iniciátorů těchto opatření aktivně je navrhovat a prosazovat, dokázat porovnat jejich účinnost a náklady s opatřeními technickými, vtáhnout do rozhodování další zúčastněné subjekty a dokázat opatření srozumitelně vysvětlit jednoduchým jazykem i nejširší veřejnosti.

Obr. 5: Bude voda opět zelená? Po rozsáhlém odbahnění Plumlovské přehradní nádrže (vpravo) nemáme jistotu, zda bude voda dostatečně kvalitní. Fosfor má tedy vstup zakázán: vlevo zásobníky síranu železitého v kontejnerech, dávkovaného hadicemi do všech přítoků. Přetvořit povodí nádrže tak, aby dodávalo čistší vodu, se zdá být nadále nadlidským úkolem, o který jsme se v tomto případě ani nepokusili. Foto David Pithart

KUDY VEDE CESTA?

ZAMYŠLENÍ NAD FRAGMENTACÍ NAŠICH ŘEK

PETR BIRKLEN

HYDROMORFOLOGICKÉ ZMĚNY, FRAGMENTACE PŘÍČNÝMI PŘEKÁŽKAMI A OVLIVNĚNÍ HYDROLOGICKÉHO REŽIMU V ŘEKÁCH PATŘÍ DNES V EVROPĚ K NEJČASTĚJŠÍM TLAKŮM, KTERÉ OVLIVŇUJÍ EKOSYSTÉMY TEKOUČÍCH VOD. V POSLEDNÍCH PATNÁCTI LETECH DOŠLO K NEBÝVALÉMU NÁRŮSTU OPATŘENÍ K OBNOVĚ MIGRAČNÍ PROSTUPNOSTI TOKŮ. ODHADEM VZNIKLO V ČESKÉ REPUBLICE PŘES DVĚ STOVKY RYBÍCH PŘECHODŮ A DALŠÍ PODOBNÉ STAVBY SE PLÁNUJÍ. SKUTEČNĚ ALE TATO OPATŘENÍ PŘISPÍVAJÍ K ŘEŠENÍ PROBLÉMU FRAGMENTACE A NEUSPOKOJIVÉHO STAVU VOD VŮBEC? MÁME JASNO V TOM, KDE VŠUDE MÁ SMYSL TAKOVÁ OPATŘENÍ DĚLAT?

Mgr. PETR BIRKLEN

Působil jako vedoucí střediska AOPK v Ostravě a jako vedoucí správy CHKO Poodří, dále na MŽP jako ředitel odboru obecné ochrany přírody a krajiny. Současně se věnuje také výuce na Ostravské univerzitě a Palackého univerzitě v Olomouci.

ŘEKY NA KUSY

Na vodních tocích v České republice bylo identifikováno více než šest tisíc příčných bariér s výškou větší než 1 m. Údaje k nižším překážkám neexistují, ale dá se předpokládat, že i při střízlivém odhadu bude jejich počet přinejmenším stejný. Při celkové délce říční sítě 76 000 tisíc kilometrů tak připadá na každých 2,7 km jedna příčná překážka s výškou 1 m a více. U významných vodních toků jsou úseky bez takových bariér ještě kratší - v průměru jen 7 km. Podobná situace je v mnoha jiných evropských zemích. Například Německo s počtem 200 000 bariér udává průměrnou délku nefragmentovaného vodního toku jen 2 km. Zůstat pouze u takového vyjádření stavu fragmentace vodních toků je ovšem nedostatečné.

Fragmentace vodních toků (i ekosystémů) je výsledkem souboru tlaků, díky kterým dochází k postupné separaci původní celistvé plochy ekosystému. Vznikem umělých fragmentů ztrácí původní ekosystém svou integritu, zanikají původní vazby, což se následně odráží také v podobě biologických změn. Kromě bariérového efektu příčných staveb, způsobují fragmentaci vodních toků stejnou měrou (mnohdy i intenzivněji) vzdutí a akumulace vod, úpravy vodních toků, odběry vod, případně znečištění. Tyto efekty mění hydraulické podmínky, teplotní a kyslíkový režim, strukturu sedimentů a odezvou je změna (zánik) jednotlivých biotopů. V důsledku kontinuity faktorů ve vodních tocích pak takové změny působí

daleko za hranicemi míst, kde k nim dochází. Synergie dílčích změn působí nejen lokálně, ale také v rámci celého toku, kde pak pozorujeme důsledky fragmentace různé intenzity. Například řeka Morava s délkou 283 km „hostí“ 37 migračně neprostupných překážek a 27 km toku (40 % délky) je ovlivněno vzdutím. To znamená, že souvislý úsek bez překážek je na Moravě dlouhý v průměru 7,65 km, přičemž průměrně 3 km z této délky je ovlivněno vzdutím. Zbývající úseky jsou ale změnou podmínek velmi pravděpodobně ovlivněny také. K těmto vybraným změnám je pak potřeba přičíst další jako například narušení laterální konektivity - dynamického propojení koryta toku a rozlivových (aluvialních) ploch - které můžeme díky regulaci koryta Moravy ve střední a spodní části toku považovat za velmi intenzivní.

RYBÍ PŘECHODY JAKO REVITALIZAČNÍ OPATŘENÍ?

Zmírnění důsledků těchto změn v podmínkách takto intenzivně fragmentovaných toků velmi komplikované. Úplné odstranění samotných příčin fragmentace je obecně v kulturní krajině, ve které převážně žijeme, nemožné. Ucelenější zlepšení stavu toku je možné pouze tam, kde jsou vytvořeny podmínky pro revitalizaci vodního toku. Pokud ji uskutečnit nelze, je alternativou alespoň eliminace těch faktorů, které poškozují funkce vodního toku nejvíce. Mezi taková dílčí opatření patří i migrační zprůchodnění překážek.

Výstavba rybích přechodů je aktuálně nejčastěji prováděným opatřením, jehož cílem je zmírnění důsledků fragmentace toků. Rybí přechod je stavba, která zlepšuje protiproudovou (někdy i poproudovou) migrační prostupnost příčných překážek pro ryby. Sekundárně mohou tyto stavby fungovat i pro další vodní organismy, například se takto šíří larvální stádia vodních mlžů přichycených na

Rybí přechody jsou dnes často stavěny do role nápravných, ba přímo revitalizačních opatření. Tuto funkci ovšem v pravém smyslu neplní a ani plnit nemohou.

rybách. Ze všech dopadů, které příčné stavby na vodní toky mají, řeší rybí přechody pouze jejich bariérový efekt. Jsou to účelová bodová opatření, jejichž výhodou je relativně snadná realizovatelnost. Na rozdíl od revitalizačních opatření, která vyžadují mnohem rozsáhlejší plochy, mohou být rybí přechody realizovány vcelku bez obtíží i na místech, kde jiná opatření nepřipadají v úvahu. Není tedy divu, že při dosavadních možnostech dotační podpory a obecné preference zprůchodňování příčných staveb, vyrostlo na řadě jezů a stupňů množství rybích přechodů.

Rybí přechod se tak do jisté míry stal rychlou náplastí na problém fragmentace. Možná je ale právě v této zkratce skryto větší riziko, než si v současnosti hodláme připustit, i když je takový přístup pochopitelný. Rybí přechody jsou dnes často stavěny do role nápravných, ba přímo revitalizačních opatření. Tuto funkci ovšem v pravém smyslu neplní a ani plnit nemohou. Mohou sice podmínky v místě zlepšit (u existujících příčných staveb) nebo částečně kompenzovat jejich vliv (u staveb nových), ale „jen“ pokud jde o migrační prostupnost. Širší portfolio opatření, které by lépe reagovalo na skutečné příčiny fragmentace vodního toku, se dnes stále uplatňuje jen velmi omezeně. Provázanost opatření typu revitalizace, migrační zprůchodnění a zlepšení průtokového režimu je zatím jen přáním, které se současnou praxí nemá nic společného. Jistě, často jde o rychlost a realizovatelnost opatření, ale často také jen o rezignaci na ucelenější řešení třeba

z důvodu nedostatečného zájmu nebo nedostatku informací.

PLÁNOVÁNÍ PRŮCHODNOSTI – CESTOU NECESTOU

Bez plánování se v probíhajících plánovacích obdobích neobejde ani postupná defragmentace vodních toků. Koneckonců právě tyto nástroje skýtají možnosti hlubší analýzy problému a nalezení optimálních opatření. Zprůchodňování migračních bariér se aktuálně opírá o dva zásadní a vzájemně provázané dokumenty. Jsou jimi Koncepce zprůchodnění říční sítě v ČR (dále jen „Koncepce“) a plány v oblasti vod. Koncepce měla nahradit původní dokument - Akční plán výstavby rybích přechodů.¹

Posláním Koncepce je řešení průchodnosti zejména v návaznosti na ochranu biodiverzity v mezinárodním kontextu - zajištění migrací diadromních druhů a udržení populací evropsky významných druhů² - prostřednictvím plánování v oblasti vod. Plány v oblasti vod jsou výstupem strukturovaného procesu a jsou nástrojem pro dosažení dobrého (chemického a ekologického) stavu vod³ v evropských povodích. Stav fragmentace

období 2015 - 2021 a v této souvislosti je aktualizována také Koncepce. Plány obsahují také další opatření, zaměřená na revitalizaci toků a problémy nakládání s vodami. Navrhování těchto opatření se ovšem se zprůchodňováním překážek v současnosti míjí. Zatím neexistuje formálně daný (alespoň metodicky) požadavek, aby byl takový postup sjednocen. V mnoha případech jsou proto dílčí opatření na tocích lokalizována samostatně a bez návaznosti, aniž by bylo zřejmé, zda vycházejí z objektivní potřeby, nebo z aktuálního nastavení procesu plánování, který tyto vzájemné vazby opomíjí.

Aby bylo vůbec možné reálnou úspěšnost opatření hodnotit, měla by projít zhodnocením v rámci monitoringu. Takové výsledky však zatím nejsou dostupné, neboť většinu opatření nebylo možné v tomto plánovacím období s ohledem na pozdní realizaci monitoringem zachytit. Nezbyvá tedy, než se jimi intenzivněji zabývat v nadcházejícím období (2015 - 2021). Je to důležité nejen ve vztahu k dosažení stanovených cílů, ale také ve vztahu k efektivitě finančních prostředků z dotačních zdrojů, které jsou tímto

Rybí přechod v Radobyčicích na Úhlavě. Foto archiv AOPK

toků patří mezi ukazatele hydromorfologického stavu toků, který spolu s biologickou složkou indikuje celkový ekologický stav vodního toku. Plány jsou postaveny na identifikaci problémů v oblasti ochrany vod, která vychází z monitoringu stavu vod a dalších doplňkových podkladů, například Koncepce. Pro období plánování 2009 - 2015 bylo Konceptí navrženo 63 překážek ke zprůchodnění.

Aktuálně probíhá zpracování plánů pro

směrem vynakládány. Riziko dnes tkví především v tom, že s ubíhajícím časem ubývá také prostoru na případnou revizi rozsahu a zacílení zlepšujících opatření. Na rozdíl od zlepšování jakosti vod, které se projevuje záhy po zavedení potřebných technologií, přichází odezva ve zlepšení ekologického stavu s větším zpožděním, s čímž je potřeba počítat. Podcenění správného nastavení a výběru opatření by v krajním případě mohlo znamenat riziko,

že v řadě vodních útvarů Česká republika nesplní závazek dosažení dobrého stavu vod a to i přes značné prostředky z fondů EU, které byly na tento účel určeny.

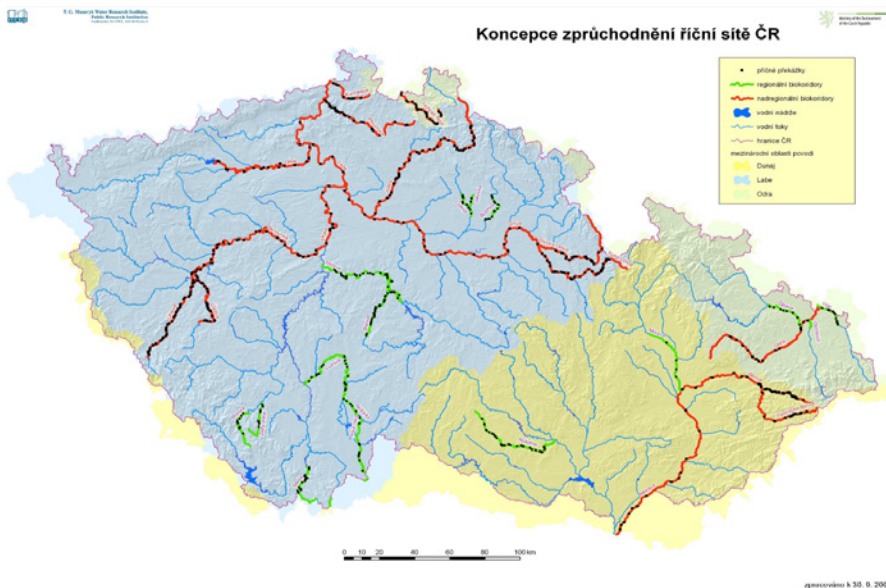
PRŮCHODNOST TOKŮ JE TAKÉ O ZODPOVĚDNÉM ROZHODOVÁNÍ

Plánování pokrývá jen menší část migračních překážek ve vodních tocích na našem území. Vedle prioritních překážek

moci k větší variabilitě koryta a zlepšení podmínek pro vodní organismy. Pokud však nastane případ, kdy je potřeba novou příčnou překážku vybudovat (veřejné zájmy - např. protipovodňová ochrana), pak je rybí přechod jako kompenzační opatření na místě.

Požadavek na průchodnost stavby by se ale měl opírat o zhodnocení skutečné potřeby takového opatření, a to na

z podnětu vodoprávních úřadů, ani správců toků. Praxe rušení nefunkčních vodních staveb není administrativně jednoduchá, ale zdařilé příklady z povodí Ohře (třeba na Teplé a Rolavě) ukazují, že to možné je. Prověřování funkčnosti starých překážek (pasportizace) a jejich odstraňování by bylo možné také ve větší míře prosazovat do plánů v oblasti vod.

Grafické vyobrazení prioritních úseků toků dle Koncepte zprůchodnění říční sítě. MŽP 2009

existuje násobně větší množina těch, pro které doposud nebyly stanoveny žádné - třeba i obecné - požadavky na migrační prostupnost. K dispozici je sice ochranná dokumentace - plány péče o ZCHÚ, souhrny doporučených opatření - které lze pro rozhodování o řešení/neřešení prostupnosti toku využít. Nicméně ve volné krajině je břímě rozhodování plně na úřadech, které takové stavby povolují nebo vyžadují (vodoprávní úřady a orgány ochrany přírody)⁴. Jaké zásady uplatňovat zde? Obecně je potřeba důsledně chránit stávající migrační prostupnost (a to platí i na prioritních vodních tocích). Narušení obousměrné prostupnosti toku a vznik dalších tlaků, které s novými příčnými stavbami souvisejí, nelze nikdy plně kompenzovat rybím přechodem. Ochrana migrační prostupnosti může podpořit také diferencovaná správa vodních toků, která obnáší péči o neupravené vodní toky způsobem, který respektuje přírodní dynamické procesy. I v upravených korytech lze snížením intenzity některých činností (například odstraňování sedimentů) po-

základě aktuálního stavu společenstva ryb, jeho potenciálu a také zhodnocení stavu zpřístupněného úseku toku z hlediska současných a budoucích podmínek pro život cílových druhů. Úvaha správního úřadu by se měla vždy opírat o důkladné shromážděné podklady, jako jsou např. biologická hodnocení či stanovisko AOPK. Rybí přechod ale nemusí být jedinou možností zprůchodnění toku. Velmi efektivním opatřením je úplné odstranění překážky. Tím lze plně obnovit prostupnost toku a současně odstranit i další negativní vlivy, které tyto stavby na vodní tok mají. Odstranění překážky je navíc

Velmi efektivním opatřením je úplné odstranění překážky.

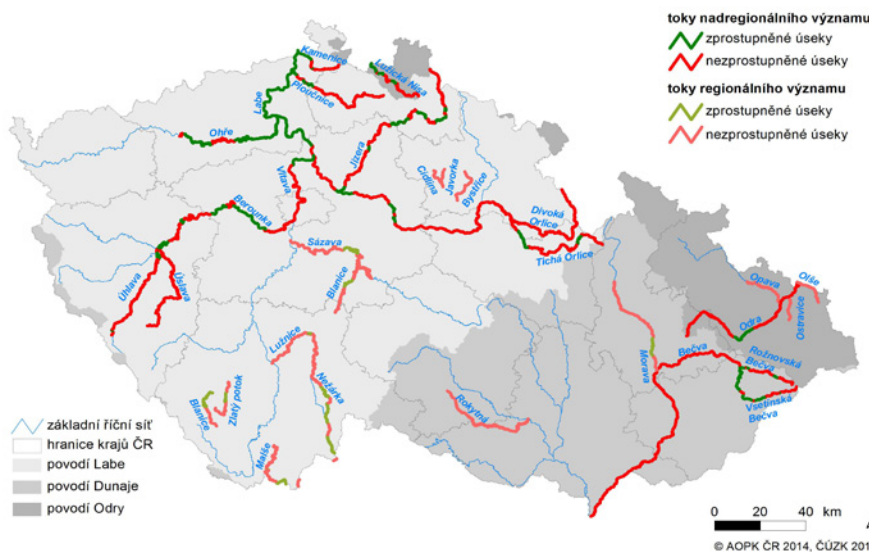
zpravidla levnější než její zprůchodnění rybím přechodem. Může se to zdát jako paradox, ale dnes tato opatření zůstávají ve stínu budování rybích přechodů. Je pochopitelné, že většinu překážek odstranit nelze, neboť své funkce stále plní. Je ovšem pravda, že se u nás odstranění překážek prakticky neprovádí, a to ani

BEZ PENĚZ TO NEJDE, ALE JAK TO JDE S NIMI?

Obnova migrační prostupnosti je velice nákladná, protože však na vymezených úsecích toků (zahrnutých do Koncepte) naplňuje národní i evropské priority, měly by být k dispozici ekonomické nástroje, pomocí kterých stát takovou činnost podpoří. Tuto roli v období let 2007 - 2013 převzal Operační program Životní prostředí (OPŽP). V části prioritní osy 6 OPŽP zaměřené na biodiverzitu (6.3) byly alokovány prostředky ve výši 3 mld. Kč, mimo jiné také na podporu realizace rybích přechodů dle Koncepte zprůchodnění říční sítě v ČR. Dodatečně byla navíc vytvořena samostatná alokace 2 mld. Kč na tato opatření z plánů v oblasti vod (oblast podpory 6.4), ze které bylo také možné čerpat podporu na projekty rybích přechodů. Při nákladovosti výstavby rybích přechodů, která se v průměru u dosud zrealizovaných staveb pohybuje okolo 10 mil. Kč, slibovala celková alokace pohodlnou rezervu pro zprůchodnění všech 63 překážek plánovaných do roku 2015. K tomu však nikdy nedošlo. Z celkového počtu 63 rybích přechodů bude do roku 2015 zrealizováno pouze 15, dalších 22 staveb je sice zaměřeno na překážky v prioritních tocích, ale v úsecích, které byly určeny k řešení v pozdějším období (viz Obr. 3), protože se nacházejí daleko od reálně průchodných úseků. Podstatné ovšem je, že zbývajících 46 podpořených projektů bylo zrealizováno na tocích zcela mimo prioritní úseky.

Vzniklá situace ukazuje na problémy v nastavení a fungování programu. Přestože program preferoval projekty zaměřené na opatření v souladu s Konceptem a plány v oblasti vod, hodnocení projektů a především jeho uplatnění při výběru podpořených projektů této preferenci neodpovídaly. Této situace logicky využila řada připravených žadatelů, což sehrálo významnou úlohu v nasměrování prostředků. Přes konkrétní opatření

Aktuální stav migrační prostupnosti na území ČR

Vyhodnocení stavu zprostupnění vodních toků do r. 2014. Vyhodnocení vychází z předpokladu, že všechny vybudované rybí přechody jsou funkční. AOPK 2014

obsažená v plánech povodí zvolily některé podniky povodí jinou strategii – upřednostnily zpracování studií proveditelnosti, jejichž financování OPŽP umožňoval také.

Takový „krok stranou“ nelze jednoznačně odsuzovat jako nesprávný, protože přinesl řadu cenných podkladů a ty zkrátí následnou přípravu budoucích realizačních projektů. Nicméně jeden podstatný důsledek tím zakrýt nelze. Takto „odložené“ projekty zprůchodnění bude nutné zrealizovat v následujícím období za podstatně méně příznivých finančních i termínových podmínek. Diskuse, zda je ještě takový plán reálný, je tedy oprávněná. V následujícím finančním období by totiž měl být postaven až dvojnásobek staveb ve srovnání s dosavadním plánem, což přinese obtíže nejen v organizační oblasti, ale také v oblasti dostupnosti finančních prostředků. Obnova migrační prostup-

nosti bude v novém OPŽP podpořena výrazně nižší alokací prostředků než doposud – cca 500 mil. Kč. Když uvážíme zmíněnou průměrnou nákladovost rybích přechodů, mohlo by být za takové situace z OPŽP podpořeno jen cca 50 staveb. Přitom jen v povodí Labe, Ohře a Vltavy je ke zprůchodnění do roku 2021 plánováno až 130 překážek. Možností je buď získat na obnovu migrační prostupnosti více peněz (třeba i z jiných zdrojů) nebo stanovené cíle revidovat, aby byly do roku 2027 dosažitelné s patřičným příspěvkem ke zlepšení ekologického stavu vod.

NA ZÁVĚR

Odstraňování důsledků fragmentace toků dnes v systému zlepšování stavu vodních toků naráží především na velkou míru atomizace problematiky ochrany vod. Navíc se stále silně projevuje vliv odlišných resortních politik. Tam, kde je

určující ochrana biodiverzity, pokulhávají vodohospodářské přístupy a naopak.

Účinné odstraňování důsledků fragmentace u nás dnes potřebuje především lepší integraci plánovacích a hodnotících procesů, stejně tak i vhodné nastavení ekonomických nástrojů. Nemusí jít ale nutně jen o nástroje zaměřené na zlepšující opatření. Do hry by mohly ve větší míře vstoupit nástroje s preventivním účinkem rozvíjené optimálně přímo z pozice rizikových odvětví. Podobný přístup dnes postrádáme třeba u malých vodních elektráren, které jsou u nás nejčastěji spojovány s fragmentací vodních toků. Politika dalšího rozvoje vodní energetiky by měla počítat se stanovením striktních limitů pro další využití hydroenergetického potenciálu našich toků a bylo by také vhodné uvažovat o pozitivních stimulech pro současné i budoucí provozovatele malých vodních elektráren. Účinným stimulem by mohla být například bonifikace při výkupu vyrobené elektřiny v případech, kdy provozovatel u svých zařízení splní určitá ekologická kritéria (včetně prostupnosti využívaných jezů).

Každý systém usilující o nápravu způsobených škod je komplikovaný a procesně náročný. Při jeho aplikaci musí nutně dojít i na otázky spojené s krácením práv subjektů, případně konflikty dílčích zájmů, které bývají v našich podmínkách často nepřekonatelnou překážkou. Na úplný závěr je proto potřeba zdůraznit, že pouze důsledná ochrana vodních toků před další fragmentací je jedinou cestou, jak se v budoucnosti vyhnout nevratným škodám.

1 – Akční plán rybích přechodů zpracovala AOPK ČR v roce 1999 na základě úkolu ze Státního programu ochrany přírody a krajiny (1998) a na podporu repatriačního programu Losos 2000. Akční plán měl za cíl zpřístupnit v povodí Labe vodní toky pro lososa obecného a pro dunajské druhy v povodí Moravy.

2 – Životní cyklus diadromních druhů probíhá v mořích a řekách a mezi nimi podnikají tyto druhy často dlouhé migrace (až tisíce kilometrů). V našich tocích se aktuálně vyskytují losos obecný *Salmo salar* a úhoř říční *Anguilla anguilla*. Úhoř říční je chráněn dle Nařízení Rady č. 1100/2007, kterým se stanoví opatření pro ochranu a obnovu populace úhoře říčního. Dále je úhoř v Červeném seznamu IUCN zařazen mezi kriticky ohrožené druhy (CR). Losos obecný je evropsky významným druhem dle Směrnice Rady č. 92/43/EHS z 21. května 1992 o ochraně přírodních stanovišť, volně žijících živočichů a planě rostoucích rostlin, stejně jako další druhy ryb, pro něž byly vytvořeny evropsky významné lokality.

3 – Dle Směrnice 2000/60/ES Evropského parlamentu a Rady ustavující rámec pro činnost Společenství v oblasti vodní politiky.

4 – Vodoprávní úřady povolují dle §15 odst. 6 zákona č. 254/2001 Sb. o vodách vodní díla, jejich změny a změny jejich užívání za podmínky, že „... nesmějí vytvářet bariéru v pohybu ryb a ostatních vodních živočichů ...“. Orgány ochrany přírody ukládají podmínku zprůchodnění stavby nejčastěji v rámci závazných stanovisek k zásahům do VKP vodní tok dle § 4 odst. 2 zákona č. 114/1992 Sb., případně při povolování výjimky ze zákazů u zvláště chráněných druhů dle § 56 téhož zákona.

„KEY BIODIVERSITY AREAS” – CÍSAŘOVY NOVÉ ŠATY?

MICHAEL HOŠEK

VEDLE DOPOSUD ZNÁMÝCH MEZINÁRODNÍCH KATEGORIÍ ÚZEMÍ VÝZNAMNÝCH Z HLEDISKA OCHRANY PŘÍRODY, JAKO JSOU NAPŘÍKLAD BIOSFÉRIKÉ REZERVACE, LOKALITY MEZINÁRODNÍHO VÝZNAMU (RAMSAR) NEBO VÝZNAMNÁ PTAČÍ ÚZEMÍ, PŘIBÝVÁ KATEGORIE NOVÁ. CO SE POD TÍMTO NÁZVEM SE ZKRATKOU KBA SKRÝVÁ A JAKÝ POTENCIÁL MÁ V ČESKÉ REPUBLICE?

Ing. MICHAEL HOŠEK

V Agentuře ochrany přírody a krajiny ČR byl odpovědný za praktickou implementaci evropské legislativy a dokumentaci ochrany přírody včetně sledování jejího stavu (monitoringu). Je konzultantem v mezinárodních projektech, členem Rady Světového svazu ochrany přírody (IUCN), členem Rady EUROPARC Federation a koordinátorem české sekce EUROPARC Federation

JAKÉ BYLY DŮVODY PRO VZNIK KONCEPTU KBA?

V roce 2004 na Světovém kongresu ochrany přírody, pořádaném Světovým svazem ochrany přírody (IUCN), požadovali jeho účastníci zahájení procesu směřujícího k vytvoření standardů pro identifikaci tzv. Key Biodiversity Areas (KBA). Otrokový překlad je „Klíčová území pro biodiverzitu“, ovšem příhodněji a v našem jazyce přijatelněji by mohl znít jiný: „Území významné biologické rozmanitosti“. Nadále však v textu pro přehlednost používám zkratku KBA.

Cílem měla původně být identifikace území, která v celosvětovém měřítku zásadně přispívají k udržení (ochraně) biologické rozmanitosti. Jinými slovy by se mělo jednat o globální soustavu území, nezbytných pro zajištění či ochranu biologické rozmanitosti. Původním účelem nebylo KBA v rámci jejich identifikace vyhlášovat jako regulérní chráněná území, ale především zjistit, kde se vůbec nacházejí a dle jakých charakteristik je rozpoznáme.

Požadavek na vytvoření standardů pro KBA vzešel od různých členů IUCN (států, institucí veřejné správy, NNO), stejně jako od jiných subjektů, včetně některých ze soukromého sektoru. Například Světová banka si vymezení KBA žádá proto, aby její finanční podpora konkrétních aktivit neúmyslně nepoškozovala přírodní hodnoty. Stejně tak se však chtějí zbytečným sporům vzniklým na základě nedostatku informací při strategickém plánování vyhnout např. těžební společnosti. Oběma zmíněným aktérům však doposud chybí jednotný podklad, podle kterého by se ve svých úvahách řídili. Dosavadní množina různých více či méně závazných typů lokalit, soustředěná na různé aspekty bio-

diverzity, takové informace neposkytuje. Poptávka nejen po vytvoření standardů pro identifikaci, ale i po samotném vymezení, je tedy na mezinárodním poli velká.

PŘÍSTUP K IDENTIFIKACI A VYMEZENÍ

Proces vzniku standardů pro vymezení KBA byl v podstatě zahájen ihned, tj. v roce 2004. Od počátku jsou za něj společně odpovědné dvě komise IUCN – Světová komise pro chráněná území (World Commission on Protected Areas) a Komise pro přežití druhů (Species Survival Commission). Jak jsou tvůrci kritérií pro KBA tato území chápána, vysvětluje následující citace, převzatá z dokumentu IUCN, určeného pro projednávání kritérií: „*Území významné biologické rozmanitosti (KBA) jsou lokality významně přispívající k celosvětové ochraně biodiverzity. Jsou identifikována na základě globálně standardizovaných kritérií a limitů a pro tento účel vymezena hranicemi. Mohou být chráněna zákonnými předpisy a mělo by být o ně cíleně pečováno způsobem dostatečně zajišťujícím udržení jejich stavu (na úrovni genové, druhové a ekosystémové). Standardy jsou vytvářeny na základě existujících přístupů, jmenovitě významných ptačích území vymezovaných BirdLife International (tzv. Important Bird and Biodiversity Areas – IBAs), lokality identifikované organizací Alliance for Zero Extinction, Plantlife International, „IUCN Freshwater Biodiversity Unit“, organizací vyvíjejícími charakteristiky ekosystémů pro „Critical Ecosystem Partnership Fund“, a dalších. Výpis přístupů či iniciativ, které jsou integrální součástí vznikajících standardů (a se kterými by se měly později vymezené*

KBA vhodně překrývat či doplňovat), však pokračuje nad rámec uvedené citace: jmenujme např. „Prime Butterfly Areas“ (nejvýznamnější motýlí území), mokřady mezinárodního významu (RAMSAR), soustavu Natura 2000, Světové přírodní dědictví (UNESCO) atd.

KBA se tedy jasně snaží nejen vybrat to vhodné z výše uvedených dosavadních přístupů, ale v podstatě je na globální úrovni zastřešit. Je však otázkou, jak se v praxi podaří kombinovat různé přístupy, někdy zaměřené na přímou ochranu území (např. Natura 2000) a v jiných případech například „pouze“ na ocenění konkrétní charakteristiky území (RAMSAR). Jedinou možností, při které lze vyjmenované aktivity vhodně integrovat, je použít je pouze jako odborné podklady pro vymezení nových území bez ambice slučovat tyto velmi různorodé přístupy jako nástroje přímé ochrany.

Že se jedná o počín, který bere vážně nejen IUCN, ale i spolupracující partneři, dokazuje mimo jiné přístup BirdLife International (dále jen BI). Všimněme si, že významná ptačí území, v angličtině donedávna známá jako Important Bird Areas - IBA, byla z důvodů „souladu“ se standardy KBA přejmenována na „Important Bird and Biodiversity Areas“

ztráta užšího a osvědčeného zaměření na škodu kvalitě a zda také není tato změna způsobena především možným strachem BI ze ztráty pozice významných ptačích území v případě, že by se aktivně neintegrovala s nově vznikajícími KBA.

NÁVRH KRITÉRIÍ

Pro potřeby veřejného projednávání byl zveřejněn tzv. Consultation Document on an IUCN Standard for the Identification of Key Biodiversity Areas (z 1. října 2014, k dispozici [zde](#)). Ten také obsahuje návrh kritérií tak, jak jsou ve volném překladu uvedena dále:

KRITÉRIUM A – Ohrožená biodiverzita

A1. Ohrožené druhy:

- (a) Území obývá ≥ 95 % celosvětové populace kriticky ohroženého (CR) nebo ohroženého (EN) druhu; nebo
- (b) Území obývá ≥ 0.5 % celosvětové populace a ≥ 5 pravidelně se reprodukujících funkčních jednotek kriticky ohroženého (CR) nebo ohroženého (EN) druhu; nebo
- (c) Území obývá ≥ 1 % celosvětové populace a ≥ 10 pravidelně se reprodukujících funkčních jednotek celosvětově zranitelného (VU) druhu; nebo
- (d) Území obývá ≥ 0.1 % celosvětové populace a ≥ 5 pravidelně se reprodukujících funkčních jednotek kriticky ohroženého

ného (VU) druhu dle kritéria A metodiky červených seznamů (redukce populace).

A2. Ohrožené typy ekosystémů:

(a) Území pokrývá ≥ 5 % celosvětové rozlohy globálně kriticky ohroženého (CR) nebo ohroženého (EN) typu ekosystému; nebo

(b) Území pokrývá ≥ 10 % celosvětové rozlohy globálně zranitelného (VU) typu ekosystému.

KRITÉRIUM B – Geograficky omezený výskyt

B1. Druhy s geograficky omezeným výskytem:

Území obývá ≥ 20 % celosvětové populace a ≥ 10 pravidelně se reprodukujících funkčních jednotek druhu.

B2. Centrum endemismu:

Území obývá ≥ 33 % druhů obratlovců nebo bezobratlých, jejichž společný geograficky omezený výskyt definuje území jako centrum endemismu (menším než 50 000 km²).

B3. Soubor druhů geograficky omezený biotem:

Území obývá $[\geq X \text{ \%}]^1$ druhů, jejichž výskyt je omezen na konkrétní [biotem]

B4. Geograficky omezené rozšíření typů ekosystémů:

Území pokrývá ≥ 20 % celosvětového rozšíření typu ekosystému.

KRITÉRIUM C – Ekologická integrita

Mimořádná hodnota ekologické integrity: Území je jediné nebo jedno ze dvou lokalit v rámci regionu, mimořádně významné zajištěním ekologické integrity definované uskupením původních/přirozených druhů, jejich kompozicí, početností a interakcí.

KRITÉRIUM D – Biologické procesy

D1. Demografické uskupení:

Území pravidelně nebo na základě předpokladu pokrývá uskupení druhů, reprezentující ≥ 1 % jejich celosvětové populace v průběhu minimálně jednoho klíčového stádia jejich životního cyklu.

D2. Ekologické refugium:

Území zajišťuje ≥ 20 % celosvětové populace jednoho nebo více druhů, jejichž stav v současnosti ohrožují lidské aktivity (environmental stress).

D3. Zdroj populací:

Území zajišťuje ≥ 20 % celosvětové populace dospělých jedinců produkcí propagulí, larev nebo juvenilních jedinců.

Kavkaz, pohoří protínající více států o rozloze téměř 480 000 km². Nezpochybnitelný „hot spot“, horké místo biodiverzity, významný opravdu v globálním měřítku. Foto Jakub Kašpar

(se stejnou zkratkou). Změna v tomto případě není jen kosmetická, neboť BI začal tato území a kritéria pro jejich výběr prezentovat právě s významně širším zaměřením nejen na ptáky, ale i ostatní druhy. Obávám se, zda není a nebude

(CR) nebo ohroženého (EN) druhu dle kritéria A metodiky červených seznamů (redukce populace); nebo

(e) Území obývá ≥ 0.2 % celosvětové populace a ≥ 10 pravidelně se reprodukujících funkčních jednotek celosvětově zranitel-

¹ Hranaté závorky [] indikují části, které jsou stále diskutovány a pro které podněty z veřejného projednávání mohou být mimořádně hodnotné. Veřejné projednávání bylo ukončeno ke konci listopadu 2014, jeho výsledky však ještě nejsou k dispozici stejně jako finální verze standardů.

KRITÉRIUM E – Území na základě kvantitativních analýz nenahraditelné pro zajištění globální ochrany biodiverzity. Toto kritérium je aplikováno na druhy (nebo další relevantní části biodiverzity) které splňují kritéria A-D:

Území má dle kvantitativní prostorové analýzy na škále nenahraditelnosti 0-1 hodnotu 0.9 nebo vyšší. Území by mělo aktuálně obývat ≥ 10 pravidelně se reprodukcujících funkčních jednotek kriticky ohrožených (CR) nebo ohrožených (EN) druhů, nebo ≥ 5 jednotek těchto druhů v případě jejich geograficky omezeného areálu výskytu (ve smyslu kritéria B).

Analýza nenahraditelnosti by se měla soustředit na přispění důležitosti individuálních lokalit pro zajištění či dosažení minimálního definovaného stavu druhů z hlediska jejich ochrany.

K dostatečnému pochopení návrhu kritérií je třeba vysvětlit pojetí alespoň některých pojmů:

Funkční jednotka druhu: minimální počet jedinců a/nebo jejich kombinace, nutná k úspěšné reprodukci druhu uvnitř i mimo území.

Kategorie ohroženosti: vychází z platné metodiky na tvorbu červených seznamů (IUCN, 2000) a určení konkrétní kategorie pro druh pak z aktuálního hodnocení v rámci relevantního červeného seznamu na celosvětové úrovni.

Jak je z návrhu kritérií zřejmé, počítá se zde jako s podkladem také s určením kategorie ohroženosti ekosystémů. Metodika červených seznamů ekosystémů je však stále ještě ve vývoji a samotné hodnocení proběhlo pouze pilotně ve vybraných státech či regionech.

APLIKACE

Proces identifikace KBA by měl být dle návrhu prováděn experty a organizacemi na národních úrovních na základě všech dostupných dat a znalostí, a to ve spolupráci se všemi dotčenými stranami. K samotné aplikaci kritérií, limitů a způsobu vymezení hranic vydá IUCN s partnery samostatnou metodiku. Ta by měla dle dosavadních informací obsahovat i návod k identifikaci KBA významných na regionální či národní úrovni, logicky při užití níže nastavených kvalitativních limitů.

Zajímavé je, že i když se jedná o globální rozměr, od počátku bylo považováno za rozhodnuté, že identifikaci či vymezení těchto území by měly provádět

samostatně na svém území jednotlivé státy. Na dotazy, kdo bude identifikovat KBA v případě pasivity vládních úřadů, odpovídá IUCN tak, že je pak mohou identifikovat partnerské organizace. V případě ČR by to tak hypoteticky mohla být například Česká společnost ornitologická jako národní partner BI.

CO Z TOHO PRO NÁS VYPLÝVÁ?

I když je celý proces tvorby kritérií charakterizujících KBA stále v běhu, můžeme předpokládat, že výše uvedená kritéria se nijak zásadně měnit nebudou. Jejich čtení umocňuje pocit, že KBA mohou představovat opravdu velká a z hlediska kvality významná území. O tom svědčí poměrně vysoké limity; u druhů např. jejich ohroženost, počet a nutné vysoké procento pokrytí jejich populace. Ani u ostatních kritérií není hodnocení

k dosavadní chybějící praktické zkušenosti s jejich vymezováním lze na první otázku těžko jednoznačně odpovědět. Osobně se však domnívám, že žádné čistě „národní“ území u nás nenajdeme. Co se týká druhé otázky, nedomnívám se, že by nám KBA přinesly zásadně novou kvalitu či znalosti. Naopak se spíše obávám možného nepochopení smyslu KBA, a tím i „zneužívání“ ve jménu jiných zájmů. K těm může patřit například turistická propagace území, jako jsme tomu teď svědky např. u přírodních památek UNESCO a jejich potenciální nominace v ČR (více v článku H. Härtela na str. 31).

Na základě dosavadních informací vidím možnost využití v ČR pouze z hlediska aplikace mezinárodních kritérií na národní úrovni pro určení distribuce a kvality biodiverzity, což by bylo novum a zajímavé odborné cvičení. Z hlediska praktické och-

Krkonoše, nejvyšší pohoří České republiky (pokrývající přibližně 300 km²), specifické svou polohou a charakterem vysokohorských ekosystémů. Zda bez ohledu na svou jedinečnost splňují kritéria na vymezení KBA ukáže pravděpodobně až čas. Foto Jakub Kašpar

o nic mírnější. Dá se tedy předpokládat, že taková území budou často přesahovat hranice jednotlivých států.

To je ale v kontradikci s tím, že by jejich identifikaci měly provádět především národní úřady. Jak bude v takovém případě možné uplatňovat kritéria na širší území, např. střední Evropy? Samozřejmě to možné je, a to na základě dohody všech dotčených států, ovšem takto nastavený systém se pro Evropu nejeví jako příliš efektivní. Na ostatních kontinentech může samozřejmě dávat větší smysl.

Jádrum diskuse by však mělo být to, zda si v České republice dokážeme území, splňující v současnosti navrhovaná kritéria, představit. A pokud ano, co bychom si od jejich identifikace slibovali. Vzhledem

rany přírody se však, podle mého názoru, význam KBA jeví jako minoritní s tím, že stoupá v případě mezinárodní spolupráce. Koneckonců, KBA se potenciálně budou týkat pravděpodobně především našich velkých národních parků, které tvoří souvislá území s partnery na druhé straně hranic. A také je třeba v tomto ohledu zopakovat známou skutečnost, že zvláště chráněná území v ČR v zásadě již lokality významné z hlediska biodiverzity, až na výjimky pokrývají. I proto bychom se měli zabývat spíše efektivitou péče o tato území (především maloplošná), než věnovat přílišnou kapacitu vyhledávání nových. Taková, pokud jsou kvalitní a doposud nechráněná, už jsme stejně identifikovali.

ČESKOSASKÉ ŠVÝCARSKO NA SEZNAM PŘÍRODNÍHO DĚDICTVÍ UNESCO?

EXPERTNÍ NÁVŠTĚVA PROF. PAULA WILLIAMSE

HANDRIJ HÄRTEL

V POSLEDNÍCH LETECH JE POMĚRNĚ HOJNĚ DISKUTOVANÝM TÉMATEM POTENCIÁL ČESKÉ PŘÍRODY PRO EVENTUÁLNÍ NOMINACI NA SEZNAM PŘÍRODNÍHO DĚDICTVÍ UNESCO. PODOBNĚ JAKO V JINÝCH ZEMÍCH JE TOMU TAK PROTO, ŽE NOMINACE NA SEZNAM UNESCO VZNIKAJÍ STÁLE ČASTĚJI INICIATIVOU ZDOLA, Z REGIONŮ. NENÍ ŽÁDNÝM TAJEMSTVÍM, ŽE PRIMÁRNÍ MOTIVACÍ ÚVAH O NOMINACI ČASTO NENÍ POTŘEBA ZAJIŠTĚNÍ VYŠŠÍ OCHRANY DANÉHO ÚZEMÍ, ALE SPÍŠE SNAHA O ZVÝŠENÍ ATRAKTIVITY DANÉ LOKALITY PRO CESTOVNÍ RUCH.

Ing. HANDRIJ HÄRTEL, Ph.D.

Na Správě Národního parku České Švýcarsko se mj. dlouhodobě zabývá vegetací a ochranou pískovcových oblastí střední Evropy. Na Přírodovědecké fakultě UK v Praze přednáší předmět Ochrana biodiverzity.

Spolu s tím, jak na seznamu UNESCO neustále přibývá kulturních, přírodních nebo smíšených památek, roste adekvátně i potřeba důsledně dbát na jejich reprezentativní výběr a na zachování vysokého standardu kvality. Tendence ke značnému nárůstu nominací v posledních letech, a s tím logicky spojený nárůst zamítnutých nominací, vedly Výbor pro světové dědictví (*World Heritage Committee*) k formulaci Globální strategie pro vyvážený, reprezentativní a důvěryhodný

Seznam světového dědictví (*Global Strategy for a Balanced, Representative and Credible World Heritage List*). Tato strategie zajišťuje, že seznam i v budoucnu bude zahrnovat skutečně pouze nejvýznamnější světové kulturní a přírodní památky. Tím je ovšem zároveň ztížen přístup zejména pro potenciální evropské lokality, neboť ty představují společně s ruskými lokalitami téměř polovinu dosud zapsaných lokalit na seznam. V případě potenciálních lokalit přírodního

Prof. Paul Williams při exkurzi na Pravčickou bránu. Foto Tomáš Salov

dědictví je tato situace navíc ztížena skutečností, že Evropa představuje kontinent s největším ovlivněním přírody lidskou kulturou, takže ve srovnání s jinými kontinenty zde nacházíme jen zlomek nedotčených nebo velmi málo dotčených přírodních území. To je i důvodem, proč Česká republika nemá dosud na seznamu UNESCO zapsanou ani jednu přírodní památku.

Jednou z často diskutovaných lokalit je v této souvislosti Českosaské Švýcarsko. Aby bylo možné do určité míry uzavřít dlouholeté diskuse na toto téma a uvést na pravou míru různé pochybnosti o reálných šancích, resp. vhodnosti nominace, proběhla ve dnech 12. - 18. září 2014 v Českosaském Švýcarsku expertní návštěva prof. Paula Williamse (na základě doporučení IUCN) k tématu posouzení reálných šancí úspěšné nominace Českosaského Švýcarska na seznam

Odborný doprovod akce zajistila Správa NP ve spolupráci s experty z akademických pracovišť v ČR i Sasku. Součástí programu byla návštěva nejen významných míst Českosaského Švýcarska (Pravčická brána, soutěsky Kamenice, Vysoký Sněžník, Tiské stěny, Bastei, Großer Winterberg, Königstein aj.), ale také přednášky a diskusní semináře k tématu světového dědictví UNESCO a k pískovcovým oblastem.

Akce byla úspěšná v tom smyslu, že se ukázalo, jak užitečný je vnější a nezávislý pohled světově uznávaného experta, který pomohl ukázat silná místa ochrany přírody v Českosaském Švýcarsku (kvalitní příhraniční spolupráce, komunikace s obcemi a veřejností aj.), stejně jako limity, které případná nominace Českosaského Švýcarska mezi přírodní památky světového dědictví UNESCO zjevně má. Tyto poznatky a zkušenosti

figuruje řada pískovcových oblastí, často velmi spektakulárních dimenzí. Pokud by vůbec měla být nominace Českosaského Švýcarska uvažována, pak ve formě sériové lokality, která by zahrnovala nejen vybraná místa Českosaského Švýcarska, ale i dalších pískovcových území v rámci geologické jednotky tzv. české křídové pánve (severní polovina Čech s přesahy na saskou a polskou stranu).

Výsledky plynoucí ze zprávy prof. Williamse jsou tak ve shodě se „Studii posouzení potenciálu a vhodnosti nominace přírodních památek České republiky“ (Härtel et Sukeníková, eds., 2010), kterou na základě zadání MŽP zpracovala Agentura ochrany přírody a krajiny ČR. Tato studie konstatovala, že v případě lokality „Pískovcová území české křídové pánve“, tedy včetně Českosaského Švýcarska, je šance úspěšné nominace nízká, a to nejen z důvodu, že této lokalitě konkuruje existence řady dalších významných přírodních památek na seznamu UNESCO, chránících obdobný pískovcový fenomén, ale také proto, že zde hrozí střet současného poměrně intenzivního rekonstrukčního managementu v lesích NP České Švýcarsko s konzervativním přístupem ochrany přírodních památek UNESCO.

Jako možné alternativy zařazení Českosaského Švýcarska s podstatně vyšší šancí na úspěch je v reportu prof. Williamse uvedena kategorie Geopark UNESCO a kategorie Biosférická rezervace UNESCO, která již byla před časem ochranou přírody uvažována a je v ČR dobře zakotvena (celkem šest biosférických rezervací UNESCO v ČR). Diskuse se tedy vrací zpět na expertní úroveň, protože bez jasné odborné argumentace, která by byla schopna doložit, čím je geologický příběh Českosaského Švýcarska ojedinělý ve srovnání s jinými pískovcovými oblastmi světa, nemá záměr nominace další perspektivu. Rozhodování o dalším postupu by pak mělo být vedeno v prvé řadě na úrovni státních orgánů (ministerstev) příslušných zemí, až posléze v součinnosti s regionem. Je totiž zcela zřejmé, že bez participace německé, případně polské strany nemá další diskuse o záměru smysl.

Návštěva vyhlídky Kipphorn v Saském Švýcarsku (Paul Williams uprostřed). Foto Tomáš Salov

světového přírodního dědictví UNESCO. Akci organizačně zaštitily Ministerstvo životního prostředí, Ústecký kraj, Landratsamt Pirna, Správa NP České Švýcarsko a České Švýcarsko, o.p.s. Motivem akce bylo získat nezávislý názor světového experta v oblasti geologie. Paul Williams pochází z Anglie, většinu produktivního věku však působí na univerzitě v Aucklandu na Novém Zélandě a zúčastnil se řady obdobných misí pod patronátem organizace UNESCO.

mohou být velmi užitečné pro další úvahy a umožní vyhnout se situaci, kdy by bylo vynakládáno rozsáhlé úsilí a prostředky směrem, který by však neměl výraznou naději na úspěch.

Z oficiální zprávy zaslané prof. Williamsem po ukončení expertní mise vyplývá, že naděje na úspěšnou nominaci Českosaského Švýcarska jako přírodní památky UNESCO je okrajová („marginal“), a to zejména s ohledem na skutečnost, že na seznamu UNESCO již

NEZNEUŽÍVEJME BROUKOVIŠTĚ PROTI BROUKŮM!

V POSLEDNÍ DOBĚ SE I V ČESKÉ REPUBLICE STÁLE ČASTĚJI OBJEVUJÍ TZV. BROUKOVIŠTĚ (V ANGLICKÉM ORIGINÁLE *LOGGERS*). JDE V PODSTATĚ O DO ZEMĚ ZAPUŠTĚNÉ NEBO NA ZEMI LEŽÍCÍ KMENY A VĚTŠÍ VĚTVE, KTERÉ SLOUŽÍ JAKO ÚTOČIŠTĚ PRO BROUKY A DALŠÍ ORGANISMY VÁZANÉ NA MRTVÉ DŘEVO, ALE TAKÉ TŘEBA JAKO PROLÉZAČKY PRO DĚTI. NÁPAD K NÁM DORAZIL Z BRITSKÝCH OSTROVŮ, BROUKOVIŠTĚ USNADŇUJÍ LIDEM SETKÁNÍ S JINAK SKRYTĚ ŽIJÍCÍMI OBYVATELI MRTVÉHO DŘEVA, TŘEBA ROHÁČEM OBEČNÝM, NOSOROŽÍKY NEBO ZLATOHLÁVKY.

MILAN BOUKAL

LUKÁŠ ČÍZEK,
Entomologický ústav AV ČR, v. v. i.

PAVEL DEDEK,
zoolog Správy CHKO Pálava

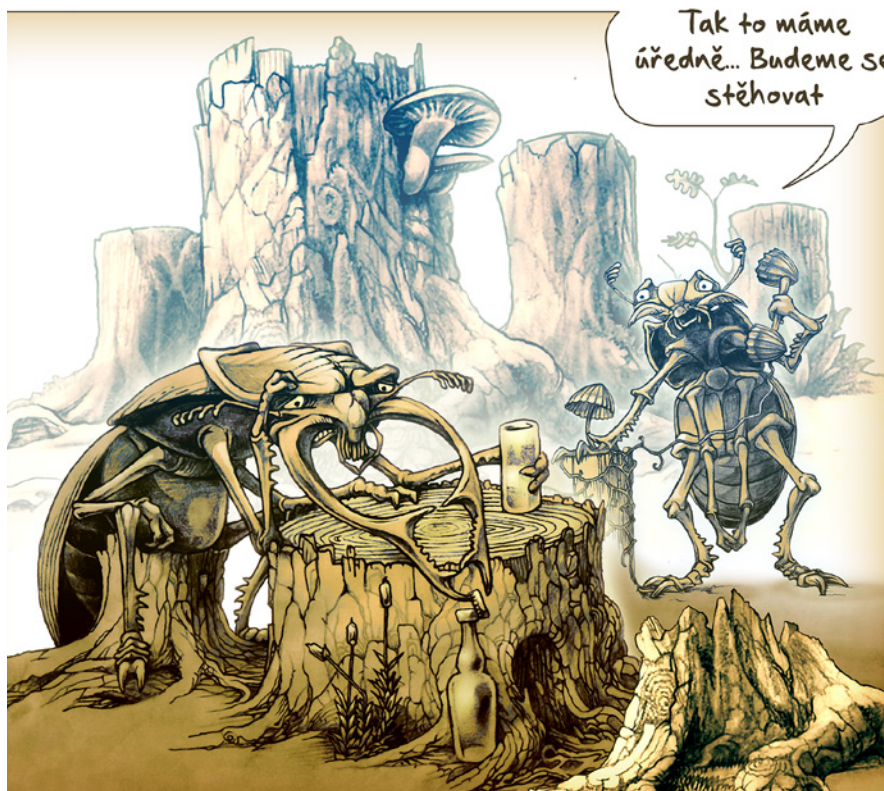
ONDŘEJ KONVIČKA,
Entomologický ústav AV ČR, v. v. i.

JIŘÍ ŘEHOUNEK,
Calla – Sdružení pro záchranu prostředí

MARTIN ŠKORPÍK,
Správa NP Podyjí

Hlavní smysl broukovišť je tedy vzdělávací a výchovný, naopak jejich příspěvek k ochraně ohrožených druhů není velký. Dřeva je v nich sice hodně na jednom místě, ale ve srovnání například s pár hektary rozumně spravovaného lesa nebo parku vlastně málo. Hlavním problémem je ale kontinuita. V aleji s desítkami až stovkami starých stromů vždy najdeme dřeva čerstvě odumřelé i různá stadia jeho tlení. A každá taková fáze rozpadu dřeva hostí jiné, specifické organismy.

Přesunuta do broukoviště se ale stejná alej rozpadá najednou a rok po vybudování broukoviště už v ní žádné čerstvě mrtvé dřeva – a tedy ani tvory na něj vázané – nenajdeme. Rychlé a synchronní změny podmínek v broukovištích způsobují, že je dokáží využít především tvorové, kteří mají podmínky k uspokojivé existenci i v blízkém okolí, takže příspěvek broukovišť k ochraně ohrožených tvorů je přinejlepším krátkodobý a omezený. Broukoviště tedy pro brouky není žádná

Kresba: Pavel Říha

výhra! V poslední době se u nás ale bohužel množí případy, kdy broukoviště ohroženým broukům vysloveně škodí.

Broukoviště jsou totiž stále častěji využívána jako nástroj umožňující likvidaci stromů osídlených chráněnými organismy. Chce-li někdo pokácet starý strom plný třeba mezinárodně chráněných páchníků hnědých, některé úřady dokonce ani nezahajují správní řízení o výjimce ze základních podmínek ochrany zvláště chráněných druhů. Jen jako podmínku kácení uloží vybudování broukoviště v rámci tzv. náhradních opatření. Takový přístup je nejen fatálním nepochopením smyslu broukoviště a možnosti jejich příspěvku k ochraně ohrožených tvorů, ale i jedním v rozporu s platnou legislativou. Jde o zneužití broukoviště ke kácení biologicky cenných starých stromů a ničení cenných přírodních lokalit.

Jakkoli je zachování starých stromů v broukovišti lepší, než jejich spalení v kamnech, pro většinu obyvatel starého stromu stejně znamená rychlý konec. Ořezaný a/nebo ukotvený strom může

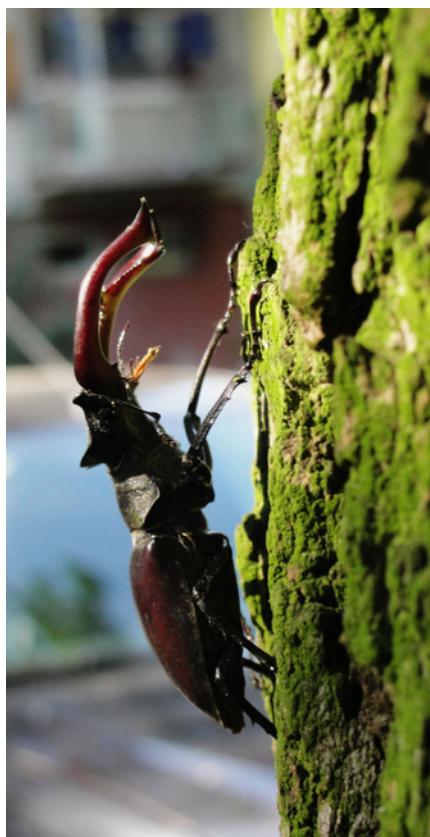

Foto: Jiří Řehounek

obrazit a ještě dlouho žít nebo alespoň dožít generace ohrožených tvorů. Kácení stromu naproti tomu zlikviduje organismy, které potřebují strom

Foto: Jiří Řehounek

živý (z chráněných druhů třeba tesařík obrovský) a také dramaticky změni mikroklima uvnitř stromu, na což opět doplatí např. páchník hnědý. Přesun stromu dále mění podmínky v něm. Skácení a převoz cenného stromu do broukoviště likvidaci jeho chráněných obyvatel *v nejlépeším případě* pouze odloží o několik let!

Stručně shrnuto: **Kácení dřeviny osídlené zvláště chráněnými organismy vázanými na staré stromy a/nebo mrtvé dřevo je zásadním škodlivým zásahem do biotopu těchto druhů bez ohledu na počet broukovišť v souvislosti s kácením vybudovaných.**

Jedinou možností ochrany živočichů vázaných na staré stromy je totiž zachování jejich stanoviště. Biologicky cenné stromy je tedy zdaleka nejlepší nekácet. Mnohdy postačí jen prořezání stromu nebo vytvoření tzv. torza. Nejlépe tak, aby torzo mělo šanci obrazit a co nejdéle žít. Broukoviště bychom u biologicky cenných stromů využívat neměli, jde jen o zcela poslední, krajní a nevhodnou variantu. Vytvářet broukoviště je naopak záhodno ze stromů, které biologicky cenné nejsou. Pak jde o počín, který může podpořit některé ekologicky méně náročné saproxylické druhy hmyzu, například v úvodu zmíněného roháče.

Proto apelujeme na všechny, kteří rozhodují o kácení starých stromů nebo se účastní správních řízení týkajících se kácení, aby nepodléhali dojmům, že

vytvoření broukoviště ospravedlní pokácení jakéhokoli stromu. U biologicky cenných stromů (a u starých stromů vždy) musí být při rozhodování přítomen nejen dendrolog, ale také entomolog, který se zabývá saproxylickým hmyzem. Jediné respektování názoru odborníka umožní zodpovědně posoudit, která opatření jsou v konkrétním případě vhodným řešením situace.

Bezpečnost občanů je samozřejmě na prvním místě. Téměř vždy ji však můžeme zajistit i jinak, než kácením. Kvůli dlouhodobému a setrvalému úbytku starých stromů patří jejich obyvatelé k nejohroženějším částem naší přírody. Základní podmínkou jejich ochrany je obecné přijetí skutečnosti, že není-li to nezbytně nutné, staré stromy se prostě nekácejí. Místo toho je třeba stromy vychovávat, ořezávat a seřezávat tak, aby své okolí ohrožovat ani nezačaly.

Text je stanoviskem České společnosti entomologické, schváleným Výborem ČSE 16. září 2014

Signatáři vyjadřují svůj osobní názor, který se nemusí nutně shodovat s názorem instituce.

POKUD STÁT NĚCO CHCE, MĚL BY TO UMĚT PODPOŘIT

ROZHOVOR S RUT BÍZKOVOU

JIŘINA BULISOVÁ, MICHAEL HOŠEK

Ing. RUT BÍZKOVÁ

Od konce devadesátých let působila ve vedoucích funkcích ministerstva životního prostředí a zastávala mimo jiné funkci poradkyně náměstka ministra průmyslu a obchodu. V roce 2006 byla náměstkyní ministra životního prostředí. V roce 2010 byla nominována na funkci ministryně tohoto resortu a po jmenování nové vlády pokračovala ve svém působení jako první náměstkyně ministra životního prostředí. Po celou dobu působení na MŽP byla odpovědná za resortní program výzkumu a vývoje. V březnu 2012 byla jmenována členkou předsednictva a předsedkyní Technologické agentury ČR.

Paní předsedkyně, působila jste dlouhou dobu v resortu životního prostředí (ŽP) na pozici náměstkyně ministra, která dlouhodobě zodpovídala za výzkum. Máte tedy k tématu výzkumu ve vztahu k životnímu prostředí zkušenosti. Jak byste ze svého pohledu zhodnotila reorganizaci podpory výzkumu, v rámci které zanikly resortní programy Věda a výzkum (VaV) a vznikla Technologická agentura ČR (TA ČR) a resortní výzkumné organizace získaly status veřejné výzkumné instituce (v. v. i.)?

Reorganizace výzkumu, která proběhla v letech 2008–2009, byla bezesporu potřeba. Hlavním smyslem bylo zamezit nepřehlednému financování výzkumu z různých vzájemně nekoordinovaných zdrojů a také řešit problém neefektivních výstupů. Jednotlivé resorty prostě nedostatečně plnily poskytovatelskou úlohu. Jako smysluplné se jevil soustředit financování a formulování výzkumných programů pro jednotlivé resorty do jednoho místa, konkrétně do nově vytvořené Technologické agentury ČR (TA ČR). Původně byla reforma připravena tak, že všechny resorty bez výjimky přijdou o poskytovatelskou úlohu, která přejde do TA ČR. Bohužel se tak nakonec nestalo.

Vypadá to, že po reorganizaci přestal být výzkum považován za součást resortních potřeb a vytrácí se i podíl resortu na určování konkrétních témat. Veřejné výzkumné instituce jsou zodpovědné za nacházení zdrojů financování. Nevede tato situace k tomu, že se zaměřují na základní výzkum nebo na tematické dotační programy z EU?

Veřejné výzkumné instituce (v. v. i.) jsou podle zvláštního zákona „souk-

romé“ veřejné organizace. Oproti Akademii věd či vysokým školám jsou v obrovské nevýhodě při přidělování finančních prostředků od státu. Dostávají peníze na základě bodování svých výsledků v systému RIV (*rejstřík, kde jsou shromažďovány informace o výsledcích projektů výzkumu a vývoje a výzkumných záměrů podporovaných z veřejných prostředků – pozn. redakce*). Přitom však nemají vliv na způsob hodnocení. Automaticky se předpokládá, že příslušné resorty zafinancují režijní náklady „svých“ v. v. i. a budou u nich zadávat konkrétní témata aplikovaného výzkumu. To se však spíše nestává a v. v. i. jsou nuceny shánět peníze z různých grantů. Logicky se zaměřují spíše na základní výzkum, který jim nese body do RIV, než na ten aplikovaný. Tak dochází ke ztrátě vazby mezi výzkumem a resortními potřebami.

Jak u TA ČR v současnosti probíhá spolupráce při stanovování témat mezi zadavatelem a zpracovatelem? Jsou schopni společně formulovat řekněme užitečná témata výzkumu? Jaká je v tom role TA ČR?

Pro resort ŽP se při stanovení výzkumných úkolů vychází ze dvou strategických dokumentů. Jednak je to Státní politika životního prostředí dále dokumenty schválené vládou „Národní priority orientovaného výzkumu do roku 2030“, v němž je stanoveno celkem šest priorit, z nichž jednou je ochrana životního prostředí, včetně ochrany přírody. Pro oblast ŽP, stejně jako pro zbývající priority, jsou stanovena kritéria: k čemu konkrétní výzkum slouží, rozvoj technologií a rozvoj společnosti (v případě ŽP environmentální odpovědnost). TA ČR je povinna vázat finanční prostředky na uvedené priority. Na co se bude výzkum konkrétně orientovat v programu, je vždy dohodnuto

konkrétně s MŽP. V případě životního prostředí je to poměrně složitá záležitost, protože jde o multioborovou disciplínu.

Zcela zásadní je otázka financování. V současnosti probíhá diskuse, v níž TA ČR prosazuje, aby se míra finanční podpory výzkumným projektům odvíjela od jednotlivých oborů. Konkrétně jde o to, že některé výstupy z výzkumu jsou komerční, např. průmyslový výrobek, a lze je zpeněžit. V tomto případě by podpora státu měla být nižší, někde kolem 40 %. Jiné výstupy, např. protipovodňová opatření či dlouhodobé zlepšování stavu krajiny, jsou primárně nekomerčního charakteru, kdy zákazníkem je stát, resp. veřejná správa. Zde je možná stoprocentní podpora, pokud se jedná o veřejnou zakázku ve výzkumu. Ale i tam, kde jde o soutěž např. v rámci programu Epsilon, by podpora měla být podstatně vyšší než u „průmyslových“ projektů – těžko se najde soukromý subjekt, který by do takových projektů výzkumu investoval své peníze. Diskuse o míře podpory výzkumných projektů v dopravě, zdravotnictví a v ŽP je stále aktuální a stále neukončená.

Myslíte si, že je výzkum v oblasti životního prostředí kvalitní a správně zacílený - a pokud ano, tak že jej aplikovaná sféra dostatečně reflektuje?

Výzkum v ŽP má nevýhodu v tom, že je těžko uchopitelný, respektive nelze jednoduše definovat témata a výsledky, které by byly výzkumnou komunitou, která se významně podílí na rozdělování prostředků na výzkum, chápány jako výzkumně hodnotné a dobře měřitelné. Jeho zadavatelé i uživatelé, pokud chtějí být u TA ČR úspěšní, musejí umět své cíle a výzkumné potřeby pojmenovat, dobře interpretovat a kvantifikovat. A to se děje poměrně obtížně. Možná je problémem i v tom, že ŽP je dlouhodobě oborem bez přímé vazby na komerční sféru a posttrádá tak jistou dravost či soutěživost. V prvním kroku je důležité umět si definovat prioritu a v druhém splnit zadání vyhlášené soutěže a nastavených kritérií co nejpřesněji. TA ČR neurčuje výsledky výzkumu, ale trvá na tom, že výsledky, ke kterým se žadatel uváže, bezpodmínečně splní. Mám pocit, že v této potřebě „exakt-

nosti“ se často nechápeme, ale to není specifikum výzkumu v ochraně životního prostředí.

Když porovnáte stav výzkumu u nás a v Evropě, existují zásadní rozdíly?

Je třeba poznamenat, že finanční prostředky na výzkum a vývoj poskytuje nejen stát, ale také Evropská unie, v současnosti zejména z programu Horizont 2020. Každý stát podporuje základní výzkum ve výzkumných organizacích a aplikovaný výzkum ve výzkumných organizacích a ve firmách. Různě intenzivně, ale v principu je tento model všude stejný. Výzkumné organizace ze zemí na západ od nás však daleko více žádají o finanční podporu na základní výzkum z celoevropských programů. Aplikovaný výzkum se v těchto zemích zajišťuje spíše na národní úrovni, vedle veřejných prostředků se na financování tohoto výzkumu významně podílejí firmy. V ČR a v dalších postkomunistických státech platí, že o podporu z celoevropských zdrojů více žádají firmy (a jsou úspěšné), zatímco akademická pracoviště žádají méně nebo neúspěšně. Obecně platí, že ve všech typech výzkumu máme slušný průměr, ale nic zázračného. Nemáme žádnou „hvězdu vědy“ - kdo z českých vědců by si dnes zasloužil Nobelovu cenu? Na druhé straně jsme neudělali „díru do světa“ s žádnou aplikací výzkumných výsledků. I když tímto konstatováním by se mohli cítit uraženi třeba autoři elektronových mikroskopů, producent kyseliny hyaluronové, autoři navigací pro bezpilotní letadla nebo autoři dalších velice zajímavých IT aplikací a softwarů. Když ale přepočteme tyto úspěchy na státem vydané finanční prostředky, je jich méně než ve srovnatelných zemích.

Jakou roli hraje v tuzemském výzkumu Akademie věd ČR? Je tato instituce typickým představitelem vědecké obce na státní úrovni?

AV ČR - stejně jako GA ČR, TA ČR - má samostatnou rozpočtovou kapitolu v rámci státního rozpočtu. Ústavy AV ČR, dnes samostatné veřejné výzkumné organizace, jsou orientovány zejména na základní výzkum. Řada z nich má výborné výsledky ve svých oborech. Některé by navíc mohly být příkladem dobrého apliko-

vaného výzkumu. Nelze proto jednoduše odpovědět na otázku, zda je Akademie typickým představitelem vědecké obce. Spíše je její významnou součástí - zahrnuje 53 z celkového počtu více než 200 výzkumných organizací u nás. Hraje tedy v celém systému významnou roli.

Jaké jsou největší současné problémy výzkumu v ČR?

Osobně vidím dva problémy k řešení: 1. Institucionální podpora by měla být poskytnuta úspěšným, a to diferencovaně, podle toho, v čem jsou úspěšní. Vyšší míru jistoty a tedy institucionálního financování (tj. prostředků, které se přidělují, o které se nesoutěží) by měli mít ti, kteří dělají dobrý základní výzkum, menší míru podpory ti, kteří pracují na praktických tématech, která mohou přinést peníze. 2. Jako velký problém vidím nedostatečnou spolupráci veřejných výzkumných organizací a soukromých firem. V současnosti vynakládají soukromé firmy větší část finančních prostředků do vlastního výzkumu. Když něco chtějí, tak si to udělají na vlastních výzkumných pracovištích a nevyužívají často kvalitní výzkumný potenciál na akademických pracovištích a vysokých školách. Od začátku roku 2014 máme v daňovém zákoně možnost daňových odpočtů na služby výzkumu nakupované od výzkumných organizací. Doufám, že to pomůže a oba problémy se postupně budou řešit.

Můžete uvést pár úspěšně řešených výzkumných témat s podporou TA ČR, ale i dlouhodobě neúspěšné výzkumné aktivity a důvody, proč se nedaří?

TA ČR existuje teprve pět let, takže na zásadní hodnocení je poměrně brzo. Nicméně na web už teď umísťujeme úspěšné projekty, které postupně končí. Mohu říci, že většina projektů je úspěšná. Zásadní je, že máme nastavena pravidla tak, že není možné, aby výzkumný projekt skončil zcela bez výsledku. Navíc každý výsledek je nějakým způsobem využit v praxi. Máme pět let po ukončení projektu na to, abychom sledovali, zda a jak výsledek přešel do praxe.

Děkujeme Vám za rozhovor.

60 MILIONŮ KORUN Z BLOKOVÉHO GRANTU PRO EKOLOGICKÉ NEZISKOVÉ ORGANIZACE BYLA DOBŘE NAČASOVANÁ POMOC

Od roku 2010 měly české ekologické neziskové organizace možnost získat finanční pomoc z tzv. Blokovaného grantu z Programu švýcarsko-české spolupráce. Nadace Partnerství, která měla administraci na starosti, tak rozdělila během čtyř let mezi ekologické neziskové organizace celkem 58 milionů korun. Dalších padesát šest milionů pak putovalo do sociálního sektoru.

„Díky těmto grantům mohly neziskové organizace stabilizovat svoji činnost a získaly podmínky pro realizaci svých projektů bez toho, aby musely v žádostech ohýbat činnost své organizace podle pravidel tehdejších dotačních programů,“ vysvětluje ředitel Nadace Partnerství, **Miroslav Kundrata**. Některé organizace v Moravskoslezském, Zlínském a Olomouckém kraji, kam pomoc směřovala, se tak díky švýcarským financím opět mohly postavit na své vlastní nohy.

Foto Hnutí DUHA

Foto Hnutí DUHA

„Důležité bylo, aby dotace pokryly potřeby, které neziskové organizace v té době měly. Tehdy se jich totiž velmi aktuálně dotýkala ekonomická krize, s jejímiž následky se neziskový sektor potýká doposud,“ doplňuje zástupkyně švýcarské ambasády Vera Hoffmann.

Rys ostrovid i rorýsi pod helvétským křížem

Během čtyř let podpořila Nadace Partnerství prostřednictvím Blokovaného grantu 35 environmentálních projektů. Mezi nimi například i projekt Hnutí Duha na ochranu velkých šelem, díky němuž se do volné přírody vrací rysové a s nimi i přírodní rovnováha. „Je to jeden z příkladových projektů, který má pro společnost velký význam. Neúnosné přemnožení spárkaté zvěře a divokých prasat, které působí obrovské škody na lesích i na zemědělských kulturách, je už dlouho důkazem, že myslivci a celá společnost nemohou nahradit přírodní rovnováhu a funkci predátorů,“ vysvětluje Miroslav Kundrata.

„Grant nám například umožnil rozvinout široké spektrum osvětově-vzdělávacích aktivit nebo pomoci chovatelům, kteří v Beskydech nebo v Jeseníkách přicházejí čas od času do konfliktu s vlky. Zkvalitnili jsme také náš terénní monitoring, díky kterému máme lepší představu o početnosti a skrytém životě vzácných vlků, rysů nebo medvědů,“ popisuje hlavní aktivity koordinátor projektu Miroslav Kutal z Hnutí Duha.

Finance na svůj projekt získala například i Česká společnost ornitologická, která díky švýcarské podpoře mohla rozvinout svou osvětovou činnost, a to například prostřednictvím poradenského centra. „V rámci projektu jsme mohli třeba široké veřejnosti představit nejčastější a zároveň poměrně jednoduchá řešení, která lze použít k ochraně ptáků a netopýrů při stavebních úpravách domů,“ říká koordinátor projektu Evžen Tošenovský. Cenné rady tak získali majitelé bytových i rodinných domů, stavební společnosti i úředníci ze stavebních úřadů a odborů životního prostředí.

Další kolo zahraniční pomoci

S ohledem na klesající objem veřejné podpory projektů environmentálních neziskových organizací v minulosti jsou podobné zdroje neocenitelnou pomocí. Kromě švýcarské podpory aktuálně plynou do České republiky prostředky z fondů Evropského hospodářského prostoru, konkrétně z Fondu pro NNO (www.fondnno.cz). Ten má za sebou aktuálně druhou výzvu a jednou z jeho priorit je i ochrana životního prostředí a klimatické změny. Během let 2013 až 2016 tak do České republiky připutuje na environmentální projekty dalších 41 milionů korun.

Mgr. Martin Gillár, Nadace Partnerství

Kontakt:

martin.gillar@nap.cz, 775 958 907
Údolní 33, Brno 602 00, tel. 515 903 122

Rorýs obecný. Foto Petr Šaj

FÓRUM OCHRANY PŘÍRODY představuje svobodný myšlenkový prostor k diskusi, předávání informací a hledání řešení v různých aktivitách ochrany přírody. Zajišťuje svobodné vyjadřování názorů účastníků bez politických či institucionálních vlivů.

Je založeno na aktivním přístupu, vzájemné toleranci a ochotě účastníků shodnout se na konsensuálních výstupech.

FÓRUM OCHRANY PŘÍRODY umožňuje permanentní diskusi a předávání poznatků a názorů na internetových stránkách, pravidelných setkáních a prostřednictvím tohoto časopisu.

PODPOŘTE NAŠI ČINNOST

Aktivity Fóra ochrany přírody jsou zájemcům prozatím poskytovány zdarma, což se daří díky projektům a další podpoře. Do budoucna se ale neobejdeme bez Vaší pomoci.

Vaše příspěvky můžete posílat na účet 2200318661/2010, použijte variabilní symbol 333.

DĚKUJEME VÁM